

מדשן ביתך

גליון
מס' 216

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א
נערך לדפוס לע"נ המחנך רבי דוד ב"ר חיים הכהן עדני זצ"ל

לך לך
תש"פ

היה האם אחרי כל ההבטחות האלו יצליח לשמור על טהרת הציווי ולא יכשל בשמון של נגיעה.

בימי מלחמת העולם השנייה ברח הרב מברסק מעירו והגיע לווילנא. שם הוא פגש את ר' יעקב נוימן מהעיר בריסק. שהיה בחברת שלשה בחורים מיישיבת "ראדין". שאל אותם הרב מברסק מדוע הציווי לך לך הוא אחד מעשרה נסיונות. הרי מי אמר לו ללכת, איזה תנא או אמורא או איזה אדמו"ר או ראש ישיבה? הרי הקב"ה בכבודו ובעצמו אמר לו ללכת. וא"כ איזה נסיון היה לו, והרי אברהם היה ראשון המאמינים - "והאמין בה" ויחשבה לו לצדקה". ענה הרב מברסק. "אבל בכל זאת גלות זאת גלות". (אלה שהיו מקורבים לרב מברסק סבל מאוד בגלות עד שהגיע לארץ ישראל ירדו לעומק תשובתו)

"לך לך מארצך" (י"ב - א)

כתוב במדרש [בר"ר מ"ו:ו]: אמר ריש לקיש "האבות הן הן המרכבה". מבאר רבי שמשון פינקוס בספרו "תפארת תורה", אם תיגש למרכבה, ותשאל אותה לאן פניה מועדות? הלא היא אינה יודעת, כי אם האדון יכוון ימינה, היא תלך ימינה, ואם לשמאל או שמאלה. המרכבה עושה את רצון האדון. אצל אברהם לא שייך לשאול לאן אתה הולך, הוא ילך לאן שהקב"ה יאמר לו. לאבות הקדושים לא היה שום רצון עצמי, רק רצון ה'.

"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" (י"ב - א)

בספר "זהב משבא" לרבי משה שמואל שפירא זצ"ל ראש ישיבת באר יעקב ביאר שלקח רב טמון במה שנצטווה אברהם אבינו לצאת ממקומו. כי אף שכבר בגיל שלוש הכיר את בוראו [נדרים ל"ב:], ועמד במסירות נפש נגד נמרוד ואביו וכל הדור כולו [רמב"ם פ"א מע"א ה"ג] והפיץ ברבים את דבר האמונה בד', אף על פי כן היה חשש שאם ישאר בארצו ומולדתו ובבית אביו יראה את מעשיהם ויושפע מהם, וכדי למנוע זאת ציווה ד' לצאת משם. ללמדך שגם האדם הגדול ביותר אינו חסין מהשפעת הסביבה המסוכנת כ"כ לרוחניותו. וכפי שהארץ בזה הרב דסלר זצ"ל במכתב מאליהו [ה"א עמ' 153] שאף שסבורים הבריות שהשפעת הסביבה עושה רושם רק על צעירים וחלשי דעת, האמת אינה כן, כי עושה היא רושם אפילו על האדם היותר גדול.

סיפר רבי משה שמואל שפירא: יהודי מציריך שבשוויץ שאל את מרן הרב מברסק זצ"ל האם יכול הוא לעלות לארץ ישראל או שעליו לחשוש מפני ענין חינוך הילדים שאינו פשוט כלל בארץ. והגרי"ז השיב לו שבציריך הוא המחנך את ילדיו, אך בארץ ישראל הרחוב יהיה במחנך. והוסיף ואמר "וכי החשש הוא רק מפני חינוך הילדים, והרי גם על עצמך יש לך לפחד!" [שכן נאמר [דברים כ"ט - ט"ז] "ותראו את שקוציהם ואת גילוליהם עין ואבן", כלומר שראו שאליליהם מאוסים כשקצים וסרוחים ומאוסים כגלל [ד"ש, שם], ואף על פי כן נאמר אחר כך "פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה" כי אף שמתחילה היו מאוסים בעיניהם מכל מקום עצם הראיה והשהייה במקומות כאלה משפיעה על האדם ומחדירה בו משיכה ושייכות לתרבות הגויים. הרב שפירא סיים באמרו שהשקפה זו צריכה לשמש לנו כקו בחיים, שבכל מקום שיש סכנה להיות מושפע אפילו מראיה בלבד, אין להתחשב בשום נימוסי קירבה או חברות, כי הצו האלוקי במקרים אלו הוא "לך לך"!

כתוב בספר "נפש החיים", ישנם מעשים רבים שאנשים עושים שנראים לנו היום באופן טבעי, אך באמת הם נעשים משום שהאבות מסרו נפשם על דברים אלו ודבר זה הטביע והשריש בצאצאים לדורי דורות. הרבה מוסרים את עצמם על קידוש השם, כי אברהם מסר נפשו על קידוש השם. - רוב רובו של עם ישראל אף הרחוקים ביותר מקיימים מצוות ברית מילה לבניהם ועם ישראל בכל הדורות בכל הגלויות מסרו נפשם למען קיום מצוות ברית מילה, וכל זה מכח מסירות נפשו של אברהם אבינו למול עצמו בגיל כה מבוגר, וכמו כן כל התעוררות שיש לאדם לעלות לארץ ישראל - הוא מכח מהציווי של "לך לך", וגם קבלת הדין "כל מאן דעביד רחמנא לטב עביד" - מניסיון הרעב שהתנסה אברהם אבינו, ולא הרבה אחר מידותיו. וזה מה שכתוב [משל כ'] "מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו", כי כמה מידות שהצדיק טרח ויגע להשיגם, לבניו אחריו המה כטבע מוטבע ובמעט יגיעה יגיעו לזה. וזה הפירוש מעשה אבות סימן לבנים.

"לך לך" (י"ב - א)

כותב "בעל הטורים", "לך לך" בגימטריה מאה, לרמוז לו שיש לו עוד מאה שנה לחיות. וגם לרמוז לו, שכאשר יגיע לגיל מאה, יתקיים בו "ואעשך לגוי גדול", שיוולד לו יצחק. עוד דרשו דורשי רשומות המילה "לך" בגימטריה חמישים, ועם מספר האותיות שווה ל- חמישים ושתים, כמנין "בן".

בספר "זיו המנהגים" [להרב יהודה דב זינגר רב בנבעת שמואל, חודש תשרי עמוד קנ"ג] כתב: בשם גדול אחד שמעתי שאחז"ל בפרקי אבות בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם, נמצא לפי"ז שחיי אדם נקראים עד צ"ט שנה, צא וחשוב שמילת "השמים" בגימטריה שלוש מאות תשעים וחמש, ומילת "הארץ" היא מאתיים תשעים ושש. לפי"ז, מילת השמים יתירה ממילת הארץ בתשעים ותשע, וזה שאנו מאחלים: "למען ירבו ימיכם", שתארכו ימים ושנים עד סוף וגבול השנים שנקראים חיים, כימי השמים על הארץ", ממה שהשמים יתרים על הארץ, דהיינו עד מאה שנה, בכריאות הגוף והנפש.

רמז נוסף יש במילים "לך לך" נרמז לאברהם אבינו שעתידי הוא להוליד שני בנים, לראשון יאמר "לך", והוא ישמעאל, אותו אברהם שילח עם הגר, והשני יהיה לך, וזהו יצחק כי ביצחק יקרא לך זרע. רמז נוסף אברם ואברהם נזכרים בתנ"ך 175 פעמים - כשנות חייו.

"לך לך" (י"ב - א)

אומר רבי שמשון רפאל הירש, "לך לך" לך לעצמך, בדרךך שלך, לך בדרךך שתבודד אותך מארצך וממולדתך ומבית אביך, מכל הקשרים שהיו לך עד כה. "לך לך" בבדידות, אם שיטת הרוב אינה אמת, עבוד את ה' לבדך! איך יכולנו להתקיים אלמלא ירשנו מאברהם אבינו את אומץ הלב להיות במיעוט!

"לך לך מארצך" (י"ב - א)

להנאתך ולטובתך. [רש"י] הקב"ה הבטיח לו להנאתו ולטובתו, למה זה נחשב אחד מעשרה ניסיונות - הרי אין זה קשה לעמוד בניסיון זה, אחרי הבטחה מהקב"ה שההליכה תהיה לטובתו, מתרץ ה"שפת אמת", כי דווקא זה הגדיל והחמיר את הניסיון אצל אברהם - כי סוף סוף לא התכוון אברהם כלל להנאתו, אלא "וילך אברם כאשר דיבר אליו ה'" - היינו שהלך רק מחמת ציווי ה' בלי שום נגיעה פרטית. הניסיון

בספר "אוצר אפרים" עמד על נקודה מעניינת. הניסיון הראשון של אברהם אבינו היה "לך לך מארצך", והניסיון האחרון "לך לך אל הר המוריה", הנקודה המחברת בין הניסיונות, ב"לך לך" הראשון נצטווה אברהם אבינו לוותר על העבר שלו, ובשני "לך לך אל הר המוריה" לוותר על העתיד שלו. ובשניהם עמד.

הסבר זה מתאים לביאורו של ה"בית הלוי" על הפסוק "ואנוכי עפר ואפר" (לקמן י"ח - כ"ז) - שאמרו אברהם אבינו, לעפר אין עבר ויש עתיד, כי אפשר להצמיח בו, לעומת זה לאפר יש עבר ואין עתיד. וזה מה שאמר אברהם אבינו "ואנוכי" הניסיונות שלי הם "עפר ואפר" לעזוב את העבר שלי ולהקריב את העתיד שלי.

ולפי"ז מובן מה שהגמ' אומרת "בזכות עפר ואפר זכו לעפר סוטה ולאפר פרה אדומה" - שהעפר מברר את העבר של הסוטה, והאפר מטהר את עתידם של הטמאים.

"לך לך מארצך, וממולדתך, ומבית אביך" (י"ב - א)

לכאורה היה צריך להיות כתוב בסדר הפוך - שהרי ביציאת אדם ממקומו הוא קודם יוצא מבית אביו ואח"כ ממולדתו, דהיינו עירו, ואח"כ מארצו, ומדוע כתבה התורה בסדר הפוך? מתוך רבי חיים מבריסק, אם היה כתוב בסדר הרגיל, לא היתה כאן אלא רק מצווה אחת "מצווה לצאת מארצו", והיינו מפרשים שהפירוט לא נאמר אלא כדי ללכת מהקל אל הכבד. אבל עכשיו כשהסדר בכיוון ההפוך, ומוזכר שיוצא מארצו, א"כ הזכרת יציאה מהמולדת נראית כמיותרת לאחר שמוכר שיוצא מהארץ, וגם יציאתו מבית אביו נראית מיותרת. אלא כל זה בא ללמד שאברהם אבינו נצטווה בשלש מצוות שונות ובכל זאת לא הרהר אחר הקב"ה.

רבי מאיר שפירא מלובלין מיישב, בעלי המוסר יסדו כלל גדול, האדם נמצא היכן שמחשבותיו משוטטות, אם הוא נמצא בבית הכנסת ומחשבותיו הם על עסקיו ושדותיו, הרי שהוא נמצא בשדה, ואם נמצא במקום עבודתו, ומחשבותיו על דברים שבקדושה, או שחושב על בית רבו, הרי שהוא בעצם נמצא במקום קדוש. כשהקב"ה אומר לאברהם אבינו לצאת מארצו ומבית אביו, מלבד הכוונה הפשוטה של יציאה בפועל, היתה גם כוונה על יציאה מדרכי אביו תרה, ומדרכי מולדתו, ושעיקור מליבו וממחשבותיו, את הליכותיהם הנלוות. וא"כ, הליכה שכזאת, במחשבות ובהנהגות, הסדר מתאים ביותר, מקודם ארצך, מדרכי המדינה, ואח"כ מדרכי עירך ולבסוף אף להיפרד מהקרובים ביותר, מבית אביך שגם עבדו עבודה זרה, וגם מהם צריך לעקור כל קירבה וקשר.

"אל הארץ אשר אראך" (י"ב - א)

ולמה לא גילה לו כדי לחבבה בעניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה. [בר"ה ל"ט ט].

צריך להבין מדוע לא גילה לו את מקום הליכתו, וכי אם היה מגלה לו את יעד ההליכה לא היה מקבל שכר על כל פסיעה ופסיעה, מתוך הסתייגות, משום שגם אם היה יודע לאן פניו מועדות, מ"מ שכר פסיעותיו לא היו גדול כשידע לאן ללכת, שכאשר יודעים לאן הולכים, אז גם אם הדרך מרובה, לקראת הסוף פסיעותיו נעשות קלות כיון שרואה את הסוף, משא"כ כשלא יודעין מהו הסוף, כל פסיעה ופסיעה היא קשה, שאינו יודע האם הוא קרוב או רחוק. וממילא, אם היה יודע לאן הוא הולך, היתה דעתו בהליכתו מעורבת במחשבת "קיום רצון ה', עם מחשבת "ההנאה של ההתקרבות" אל המנוחה ואל הנחלה. מצב כזה יש בו פגם כלשהו בכוונת "הלשמה" שבקיום המצווה, תעורבת של לשמה ושל לא לשמה. אבל כשנצטווה ללכת בלא לדעת את היעד, א"כ אינו יודע אם מתקרב למנוחתו או שמא רחוק ממנה, ובפרט שהיה צריך להתנהל עם כל משפחתו, ובכל מקום שעובר שואלים אותו לאן אתה הולך, והוא אומר לקיים את רצון ה'. נמצא, שעושה את זה ללא שום הנאה צדדית. (וע"ע להלן פרק י"ב פס' ה').

רבי ברוך בער לייבויץ מתרין, אם היה הקב"ה מצווה בפירוש ללכת לארץ ישראל, אז המצווה היתה לבוא אל הארץ, ואילו ההליכה לא היתה כי אם אמצעי והיכי תימצי לקיום המצווה. אבל עכשיו שציווהו סתם ללכת "אל הארץ אשר אראך", א"כ, עצם ההליכה היא מצווה, ולכן קיבל שכר על כל פסיעה ופסיעה.

"אל הארץ אשר אראך" (י"ב - א)

לא גילה לו הארץ מיד, כדי לחבבה בעניו ולתת לו שכר על כל דיבור ודיבור. [רש"י].

צריך לברר מהו כל דיבור ודיבור. על דרך הפשט נראה, שהציווי "לך לך" נחלק לכמה דיבורים, וקיבל שכר על עזיבת הארץ המולדת ובית אביו.

אבל ה"אמרי אש" ממודייץ אומר רעיון נפלא, כאשר אדם עובר דירה, כולם שואלים למה אתה עובר ולאן אתה עובר ומהי המטרה. בדרך כלל, הוא יודע לענות, כי אכן יודע לאן פניו מועדות ומהם הסיבות ומהי מטרתו, משא"כ אברהם, הקב"ה ציווה אותו "לך לך מארצך" ולא גילה לו לאן, וכל האנשים שראו אותו שהוא עוזב שאלו אותו לאן אתה נוסע, והוא צריך לענות לכל אחד ואחד. והאמת שהוא לא ידע מה לענות לאן הוא נוסע, רק שיש ציווי מהקב"ה, וכולם שואלים אותו איך יתכן שאדם יעזוב את רכושו, את מקום מגוריו והוא לא יודע לאן, ושוב הוצרך אברהם להסביר לאנשים מיהו הקב"ה ומה חובתנו בעולמינו. וכשהקב"ה מצווה - "לך לך" אני מאמין באמונה שלימה כי ימצא מנוח ונחת במקומו החדש, ועל הצער הזה ועל הדיבורים הללו, שהיה אברהם צריך לדבר ולהשיב לכל אחד ואחד, ע"ז הוא קיבל שכר. על כל דיבור ודיבור. ולפי"ז אפשר להסביר מה שרש"י אומר "וילך למסעיו - בחזרתו פרע הקפותיו". שואל ה"חתם סופר" למה ועל חשבון מה לוזה אברהם אם לא ידע שיהיה בידו לפרוע, אלא שאין המדובר בחובות ממון אלא בחובות מסוג אחר, שהיה חייב תשובות לשאלות שהקיפוהו בהן. כגון שאלת צדיק ורע לו - מדוע צדיק שכמותו סובל ונודד ממקום למקום. בלכתו לא היתה בידו תשובה, אבל בשובו אחרי הנס עם פרעה, ואחרי שהיה כבד בכסף ובוהב "פרע" את החוב שנשאר חייב להם.

"אל הארץ אשר אראך" (י"ב - א)

מהיכן ידע לאיזה צד יתחיל ללכת? ואפשר לומר על פי מה שכתב "בעל הטורים", "אראך" בגימטריה "בעננים", שהיה ענן הולך לפני אברהם והוא אחריו.

"ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה" (י"ב - ב)

כותב הגר"א מוילנא בספרו "אדרת אליהו", כל הפסוק הזה נתקיים בבני ישראל. "ויהי שם לגוי גדול עצום ורב" התקיים במצרים, "ואברכך" כשהלכו במדבר, שם נתברכו בכל הברכות, "ואגדלה שמך" מה שיקרה איתם בארץ ישראל "ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ", "והיה ברכה" מכוון לעתיד לבוא, שיהיו ישראל מקור כל הברכות ולא יסיפו עוד שום עצב, זאת בדומה לשירה שלעתיד לבוא שלכן נאמרה בלשון זכר "שירו לה' שיר חדש", כי נקבה יש לה צער לידה, ואילו השירה ההיא תהיה כולה ברכה בלי שום צער.

"ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה" (י"ב - ב)

לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים, ממעטת פריה ורביה, וממעטת את הממון וממעטת את השם, לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו. [רש"י].

שואל רבי אהרן לייב שטיינמן, מה החסרון שהדרך ממעטת את השם, אדרבה, דרך ענווה היא, שעדיף שישמו לא יהיה מפורסם, ועד כמה שישמו של אדם לא מפורסם, עדיף לו, א"כ, למה היה צריך ברכה של "ואגדלה שמך"? ותירין, כיון שאברהם אבינו התעסק בקירוב, להכניס אנשים תחת כנפי השכינה, א"כ, לתפקיד כזה צריך שיהיה אדם מפורסם, שכל שיהיה יותר מפורסם, כך הוא יותר יצליח, וממילא זו ברכה.

"ואגדלה שמך" (י"ב - ב)

זה שאומרים אלוקי יעקב. [רש"י].

צריך ביאור איך בהגדלת שמו של אברהם נעשה שאומרים אלוקי יעקב, אומר רבי שמשון מאוסטרופולי, מספר האותיות בשמותיהם של האבות, (אברהם יצחק יעקב) הם 13, גם מספר האותיות של האמהות (שרה רבקה רחל לאה) הוא 13. מספר זה, הוא גם מניינים של 13 מידות רחמים, וגם גימטריה של "אחד", שהאבות והאמהות פרסמו בעולם את "ייחודו".

ובנוסף, סכום האותיות של האבות והאמהות, עולה למנין ה-1 ו-1 ה שהוא עשרים ושש. וזו גם הסיבה שהגמ' [ברכות י"ג] אומרת כי הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, איסור שלא מצאנו ביעקב אע"פ שישמו השתנה לישראל. - אלא שאם נקרא ליעקב ישראל, ושמו הראשון ישתכח, יעלה מנין האותיות שבשמות ל-14, והמניין המשותף ל-27 ולא יהיה רמז ל-1 ה-1 ה ולא

ל"אחד". אלא שכל זה נובע מתוך כך שנשתנה שמו של אברהם לאברהם ונוספה אות אחת, שכן אם היה נשאר שמו הראשון של אברהם אברהם, מההכרח יהיה להגדיל את מנין אותיותיו של יעקב - לישראל כדי להשלים את מנין האותיות. וא"כ, הגדלת השם "אברהם" לאברהם, גורמת ליעקב להישאר בשמו הראשון. וזה הפירוש "ואגדלה שמך", כלומר, שאני אגדל את אברהם לאברהם באות אחת, וכתוצאה מכך זהו שאומרים "אלוקי יעקב" ולא אלוקי ישראל, שרק הגדלת שמו של אברהם גרמה לכך.

"ואגדלה שמך" (י"ב - ב)

ב"דעת זקנים" מובא, "אברהם" בגימטריה רמ"ג, ואחרי שהוסיף לו הקב"ה את האות ה"א, הגיע למנין רמ"ח כמנין האיברים, ואז "והיה ברכה". [היה ברכה עם הכולל בגימטריה 248].

"והיה ברכה" (י"ב - ב)

ואעשך לגוי גדול, זהו שאומרים אלקי אברהם, ואברכך, זהו שאומרים אלקי יצחק, ואגדלה שמך, זהו שאומרים אלקי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן, ת"ל והיה ברכה. [רש"י].

באסיפה על המצב הרוחני של עם ישראל, בזמן ערב מלחמת העולם הראשונה, כשרבים מבני הנוער התרחקו מתורה, ותלמידי הישיבות התמעטו במזרח אירופה, עד שחשבו שחלילה לא יהיו יותר תינוקות של בית רבן. נאם רבי שמועון שקאפ ועודד באסיפה זו את בני התורה, וכך אמר: אברהם אבינו בא מבית עובדי עבודה זרה, ורק הוא מכח עצמו הגיע אל האמונה האמיתית. לא כן יצחק בנו, אשר כבר היה לו את כח האב הגדול שלימדו והדריכו, וגם הוסיף על זה מעצמו. כמוהו גם יעקב שצמח מכח אבותיו, על ברכיהם גדל והוסיף עליהם עוד משלו. לפי זה, היה ראוי שבצירוף כל הכוחות, תתחזק האמונה ותתבסס היהדות יותר ויותר עד סוף הדורות. באים הז"ל ומעידים שלא כך יהיה, אלא "יכול יהיו חותמין בכולן", שסופם יהיה מושפע ומורכב מכח כולם גם יחד, והדת תהיה איתנה וחזקה מאז ומעולם, "תלמוד לומר "והיה ברכה", בך חותמין ולא בהם", הוי אומר, שבאחרית הימים תשוב ותשרור תופעת ה"ראשית" של אברהם אבינו, ויהיו רבים שישובו ויתחילו מההתחלה. כך בראותנו את מצב היהדות שהולך ונחלש, ורבים הם עוזבי הדת על פני שומריה, אל לנו להתייאש, שכך כבר ניבאו הז"ל שכך עתיד להיות, שהאבות יהיו רחוקים ממצוות, ונפש הבנים תתעורר לאמונה מכח עצמם, כמו אברהם אבינו, ולא בבחינת יצחק ויעקב שהתעלו בעזרת כח האבות ובהדרגתם. זהו שאומרים "בך חותמין" - כמוך. אפילו שלא יהיה להם ממי לראות, יכירו מעצמם את הבורא עולם.

אחרי שגמר לדבר, הוסיף על דרך המליצה הסבר לפסוק [דברים א' - ל"ט] "וטפכם אשר אמרתם לבי יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבואו שמה ולהם אתננה והם יירשוה", דווקא הטף אשר יהיו לבז, רחוקים מבית אביהם ומהיהדות, הם המה אשר בסוף הימים יירשו את הארץ ויקבלו פני משיח צדקנו.

ובשם הרבי מקוצק הובא, שבתקופת החתימה יחסרו תורה ועבודה, אבל חסד יהיה, וזהו "בך חותמין" - אברהם שהיה עמוד החסד.

"ואברכה מברכין ומקללך אאור" (י"ב - ג)

כל מפרשי הפרשה שואלים, מדוע בברכות כשמדובר על ברכה מוזכר קודם "ואברכה" את "מברכך" שמשמעותו אני אברך את אלו שיברכו אותך ואף עוד לפני הברכה כבר אני אברכם, ולעומת זאת בקללה כתוב "ומקללך" שמשמעותו מי שכבר קילל אותך "אאור" רק אז אקלל אותך, מפרש ה"בלי יקר", שדרך העולם, כאשר אדם רוצה לברך או לקלל, יערוך את שברצונו לומר בליבו ויסדר את הכל במחשבתו ורק לאחר מכן הוא יברך, והרי "מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה", וא"כ ברכתו של הקב"ה תחול על מי שיגמור בליבו לברך את אברהם. וזה יהיה עוד לפני שהוא פותח את פיו לברך, לכן כתוב "ואברכה מברכין", שהקב"ה יקדים ברכתו על אלו שיברכו את אברהם, והקב"ה כאמור יברכם מרגע שגמרו בדעתם לברך. אבל קללתו של הקב"ה לא תחול על המקלל רק משעה שגמר לקלל בפיו, אבל לפני כן אם רק חשב לקלל, לא יקולל - שאין הקב"ה מצרף מחשבה רעה למעשה, ולכן כתוב ומקללך אאור, שהקב"ה יאחר את הקללה רק כשהוציאו בשפתם.

זהו גם הטעם להבטחה של הקב"ה שמבטיח בידי הנביא "טרם יקראו ואני אענה" - המחשבה הטובה להתפלל מצטרפת לפני הקב"ה לתפילה בפועל וזה כמו שהם מתפללים. ובשמו של הגר"א מוילנא אומרים, ידוע שברכתו של העשיר מרובה מברכתו של העני. לעומת זאת, הקללה שהעני מקלל מרובה מקללתו של העשיר, שכשאדם עשיר מברך מישהו, הוא מברך אותו לפי מושגיו, שוודאי הם מרובים ממושגיו של העני, שאין לו השגות גדולות, ומצד שני העני שנמצא בשפל המדרגה, מושגיו ברוע ובקללה מרובים משל העשיר. ולכן - מסביר הגאון - יהיו מברכיו של אברהם אבינו מברכים עוד לפני שיברכו, כדי שברכתם תהיה יותר גדולה, כמו ברכה של עשיר, אבל מקלליו של אברהם אבינו "יהיו ארוים רק לאחר הקללה" שהוציאו, וזאת כדי שקללתם תהיה קללת עשיר שהיא קטנה יותר מזו של העני. א"כ, בהקדמת ברכתו של הקב"ה לברכת מברכיו נרמזת איכותה המרובה של הברכה שיתברך, וכן להיפך, באיחור הקללה של הקב"ה לקללם של המקוללים, נרמזת קטנותה של הקללה שיקולל.

"מברכין ומקללך" (י"ב - ג)

ה"משך חכמה" מודקדק, מדוע שינה הפסוק בלשונות בין "מברכין" שהוא לשון רבים, ובין "מקללך" שהוא לשון יחיד. ומבאר, "מברכין" נאמר בלשו רבים משום שברכות רבים יבואו בעקבות ברכתו של הקב"ה, אחרי שראו שהמברך את אברהם אבינו מתברך, גם אחרים יברכו וא"כ יש כאן מברכים רבים, וזאת תהיה סיבה לברכתם של רבים אחרים שירצו לברך עוד ועוד, כדי ליכות ברכתו של הקב"ה. יוצא א"כ, שחוץ מהמברכים הראשונים, הרי שברכת ה' אשר חלה על ראשם של אותם מברכים ראשונים, תהיה "הסיבה והמסובב" לברכתם של מברכים רבים שיבואו אח"כ. אבל שונה הדבר במקלליו של אברהם אבינו, מקלל יהיה רק אחד, ואחרי שייענש שוב לא יהיו מקללים אחריו. שהרי יראו את עונשו של המקלל שהתקלל בעצמו. וא"כ הקללה לא תחול אלא על ראשו של המקלל הראשון שגרם בקולנו "לסובב" ולהביא על עצמו את קללת הקב"ה.

"ונברכו בך כל משפחות האדמה" (י"ב - ג)

יש אגדות רבות וזהו פשוט, אדם אומר לבנו תהא כאברהם. [רש"י]. כתב בספר "אוצר אפרים" כתב, האב אומר לבנו, אני רוצה שתלמד ותהיה תלמיד חכם. אומר הבן, אבא, למה אהיה טוב ממך, הרי אתה עם הארץ, גם אני אהיה עם הארץ. עונה לו אביו, אני מברך אותך כמו אברהם אבינו. גם לאברהם היה אבא - תרח, עובד אלילים, ועם כל זאת יצא ממנו אברהם.

"ונברכו בך כל משפחות האדמה" (י"ב - ג)

סיפר ה"אמרי אמת", אחיו שאל את ה"שפת אמת", אם כתוב "ונברכו בך כל משפחות האדמה", א"כ מי היה מהמקללים. וענה לו, כמו שאנו רואים ברב עיר או במנהיג רוחני, שאפילו שמקללים ומבזים אותו, בכל זאת כשאב מברך את בנו, כמו מי הוא מעוניין שיהיה, כמו הרב.

"וילך אברהם כאשר דבר אליו ה'" (י"ב - ד)

כרגיל, ההתלהבות לדבר מצוה הולכת ופוחתת משעה לשעה. אבל אברהם הלך באותו הלהט והחשק שהיה לו "כאשר דיבר אליו ה'" - ההתלהבות לא פגה והרצון לא נחלש.

"וילך אברהם כאשר דבר אליו ה' וילך איתו לוט ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן" (י"ב - ד)

מדוע מספרים בן כמה היה אברהם? מתרץ רבי זלמן סורוצקין, עפ"י דברי הגר"א מוילנא אשר מבאר בפרשת בלק מה ההבדל בין עימו לאיתו, עימו - הכוונה באותה הדרך ולאותה מטרה, ואיתו - הכוונה באותה הדרך אבל לא לאותה מטרה. כאן כתוב "וילך איתו לוט" ולא כתוב עימו, כיון שכל מחשבותיו של לוט היו על הכסף של אברהם. לוט חשב שאברהם יקבל את כל ארץ כנען, ומאחר שאין לו ילדים, הוא יהיה יורשו. ומהיכן יודעים שזאת היתה כוונתו של לוט? כיון שהתורה ציינה ביחד "וילך איתו לוט ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה" - שזאת הסיבה שלוט הלך עם אברהם שאברהם כבר זקן ובה בימים בן שבעים וחמש ולא יהיו לו יורשים.

ולפי"ז מובן גם ההמשך. כאן כתוב "וילך איתו לוט", ובפרק י"ג פסוק א' כתוב "ויעל אברהם ממצרים".... וכל אשר לו ולוט עימו הנגבה", ובפסוק ה' כתוב

"וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר", ובפסוק י"ד כתוב "וזה אמר אל אברהם אחרי הפרד לוט מעימו" - וכמו שהסברנו ש"עימו" מעיד על קשר יותר חזק מאשר "איתו", כאשר לוט התחיל ללכת עם אברהם, הוא לא היה קשור אליו כל כך, לכן נאמר איתו. אבל לאחר ששהו במצרים, הקשר התחזק, ולכן כתוב עימו. אבל אחר שיצאו ממצרים לוט התקלקל ומיד לאחר מכן נפרדו על רקע הגזל של רועי לוט, ושוב מתארת התורה את הקשר ביניהם במילה את - "וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר".

"ויקה אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן" (י"ב - ה)

פירוט כל המצטרפים ליציאתו ומסעו של אברהם אבינו אומרים דרשני. מבאר זאת רבי אהרן וואלקין בספרו "בית אהרן" (הובאו דבריו בספר "פנינים משולחן גבוה"): ישנן כמה סיבות שבגללן אדם עוזב את ביתו. יש שעוזב בגלל שלום בית, ויש שבורח משום פגם משפחה, עקב קרובו שאינו הגון, ויש שבורח מחמת קושי הפרנסה, שאולי במקום אחר מצבו ישתפר מצבו בבחינת "משנה מקום משנה מזל", ולפעמים אדם עוזב את מקומו כי שכניו גרועים ולא רוצה להיות מושפע מהם. באה התורה ומשמיעה לנו, שאף אחת מהסיבות שהוזכרו, הביאוהו ללכת מארץ מולדתו, ורק ציווי ה' בלבד. לכן נאמר "ויקה אברם את שרי אשתו", שלא עזב את ארצו בגלל "שלום בית", "ואת לוט בן אחיו", שלא ברח בגלל פגם משפחה, אדרבה, הוא לקח איתו את לוט, "ואת כל רכושם אשר רכשו", שלא עזב את הארץ בגלל קשיי פרנסה, וגם לא עזב בגלל שהיו לו שכנים גרועים, שהתורה מעידה "ואת הנפש אשר עשו בחרן", שגם במקומו עשה נפשות לקב"ה, שאברהם ושרה הכניסו תחת כנפי השכינה. על כרחך אתה למד, שלא יצא לארץ ישראל אלא בשביל לעשות רצון קונו.

"ואת הנפש אשר עשו בחרן" (י"ב - ה)

וית נפשית דשעבידו לאורייתא. [תרגום אונקלוס].

בספר "שר התורה" (עמ' 197) מסופר, שהרב מטשעביץ סיפר, פעם הגיע ת"ח לרבי יהושע מקוטנא בעל "ישועות מלכו" ואמר שהוא בקי בסדר נזיקין. ורבי יהושע מקוטנא רצה להבהיר לו שלא העיקר הוא הבקיאות, אלא ההתמסרות לתורה. ולכן שאל אותו, אתה יודע מה זה שיעבוד דאורייתא? השיב לו האברך, בוודאי, ואמר לו את כל שיטות הראשונים והאחרונים, וכל פרטי הדינים. כשגמר לומר את דברו, אמר לו, לא לזאת התכוונתי, אני התכוונתי לתרגום אונקלוס - כאן - ואת הנפש אשר עשו בחרן, גם זהו שיעבוד דאורייתא, וגם את זה צריך לזכור.

חתנו של הרב מטשעביץ, רבי ברוך שמעון שניאורסון, הסביר את הדברים, מהו אותו שיעבוד דאורייתא. כאשר קרקע משועבדת לאדם, אפילו אם נמכרה פעמים רבות, היא נשארת משועבדת לו, ולעיתים להיפך. יש לאדם קרקע והוא בעליה ללא פקפוק, בכל זאת אין לו שליטה עליה, כי היא משועבדת לאחרים. אותו הדבר גם השעבוד לתורה. יש מי שמשועבד לתורה, ובכל רגע פנוי הוא עוסק בה. אמנם לפעמים הוא נאלץ להתעסק בצרכים אחרים, אבל במהותו הוא משועבד לתורה. הוא לא יסיח דעתו מהלימוד גם בעת ההתעסקות בדברים אחרים, ומיד כשיסתיימו טרדותיו, הוא ישוב לתלמודו. כנגד זה ישנם אנשים, שאמנם יושבים ולומדים במשך היום, אבל כל דבר קטן מוציא אותם מהלימוד, כל מאורע שמתרחש, הופך להיות עסק שלהם. כל סיפור של רכילות, או מאורע הקורה בעולם, או בפוליטיקה, הם עניינים התופסים אותם. בני אדם כאלה, אע"פ שהם יושבים ולומדים, אינם ראוים לתואר "משועבד לתורה".

"ויצאו ללכת ארצה כנען ויבואו ארצה כנען" (י"ב - ה)

שואל רבי יהושע לייב דיסקין, לא מצאנו בפרשה שנאמר לאברהם אבינו להיכן ללכת. אדרבה, המקום היחיד שמוזכר הוא "אל הארץ אשר אראך", ושוב לא מצאנו נבואה אחרת שעשויה ללמד את אברהם אבינו איך ללכת, וא"כ איך הגיע לארץ כנען. מתרץ רבי יהושע לייב, רוחו הטהורה של אברהם אבינו, חכמתו ויראתו, הוליכו אותו אל ארץ הקודש. רגליו נשאו אותו מאליהן למקום שצריך היה להגיע, וכל זמן שלא נגלה אליו הקב"ה, הלך להיכן שנשאו אותו רגליו, ורק בשכם התגלה אליו הקב"ה ואמר לו "לזרעך נתתי את הארץ הזאת".

אבל רבי יהונתן אייבשיץ מסביר אחרת. הקב"ה התגלה לאברהם אבינו כמה פעמים באמצע הדרך, ובכל פעם אמר לו לאיזו נקודה אחרת עליו להגיע. ולפי"ז מובן מה שחז"ל פירשו שלא גילה לו את המקום כדי לתת לו שכר על כל דיבור ודיבור. שאם היה מגלה לו את המקום, היתה לו רק מצוה אחת, אבל עכשיו שלא גילה לו והתגלה אליו כמה וכמה פעמים להדריך אותו בדרכו, א"כ על כל דיבור ודיבור ישנה מצווה נפרדת. וזוהי כוונת חז"ל "ליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור" - כל דיבור מצוה.

"ויצאו ללכת ארצה כנען ויבואו ארצה כנען" (י"ב - ה)

יש שואלים, מדוע המילה כנען הראשונה מנוקדת האות נ' בפתח, ואילו במילה השנייה מנוקדת האות נ' בקמץ. [אף שלפי כללי הדקדוק כך הוא, כשהמילה נאמרת בסוף פסוק היא מנוקדת בקמץ, - קמוץ לשון סגור, ולכן סוף פסוק מסתיים בקמץ ודוגמאות רבות לכך מצויים ומצויים, במגילת אסתר מרדכי ומרדכי, אך יש מקום לדרש] מסביר ה"ילקוט גרשוני", הקב"ה אמר לאברהם שהולך הוא לארץ בה יהיה לו מכל טוב העולם. אברהם מגיע לארץ כנען והוא מחפש את הארץ "בפתח", שהכל ברווח פתוח לרווחה, והנה הוא מוצא כנען "בקמץ", הכל קמוץ "יהיה רעב בארץ". הם יצאו בדרכם לכנען בפתח, והגיעו לכנען עם "קמץ". דבר זה נעשה ע"י הקב"ה בכוונה תחילה, כי היה זה אחד הניסיונות הגדולים שנתנסה בהם אברהם.

"ויעבור אברם בארץ" (י"ב - ו)

אומר ה"אור החיים" הקדוש, אברהם הרגיש כמו עובר "ממקום למקום", כארעי וכגר שאינו מחזיק כל השיבות לעצמו, כמו גר שבא מעבר הנהר.

"וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה'

הנראה אליו" (י"ב - ז)

אומר ה"בלי יקר", השכינה לא שורה בחו"ל, ולכן עד עכשיו הקב"ה לא נראה לאברהם, כמו שמצאנו ביונה הנביא שברח לחו"ל כדי שלא תשרה עליו שכינה. וגם אם נאמר לו "לך לך", לא היתה התגלות נבואית במראה אלא בקול, ולכן רק כאן בנה מזבח לה' הנראה אליו, שעד עכשיו רק נשמע אליו ולא יותר.

ולפי"ז אפשר לפרש את לשון הפסוק הראשון "אל הארץ אשר אראך", שהיינו רק אל הארץ אשר בה אראה לך כמראות הנבואה ולא כמו בחרן שם רק נדברתי אליך. פה אתה שומע ושם אף תראה.

"וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה'

הנראה אליו" (י"ב - ז)

אומר ה"אור החיים" הקדוש, אף שאברהם נתבשר כאן בשתי בשורות גדולות וחשובות, א' שיהיה לו זרע. ב' בשורת הארץ, "לזרעך אתן את הארץ הזאת", בכל זאת מעיד הכתוב כי עיקר שמחתו שגרמה לו לבנות מזבח לה', היתה על שזכה להתגלות ה', "ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו".

"ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל וכו' בית אל מים והעי מקדם" (י"ב - ח)

רבי שלמה בלוך היה שואל משמו של ה"חפץ חיים", למה כתוב בדייקנות מקום מושב אברהם אבינו מה במזרח ומה במערב, האם לא היה מספיק לכתוב את מקומו ללא המיקום הסביבתי? אלא שהתורה באה ללמדנו כמה דקדק אברהם אבינו על מציאת מקום לביתו, כי כמו שכשאתם פותח עסק, הוא מחפש ומברר מה המקום הטוב ביותר עבור העסק, שיהיה מקום מרכזי ומקום שיבואו אליו אנשים רבים. כך גם חובתו של האדם לבקש ולחפש היכן המקום שיהיה יותר מתאים ונכון לקיים מצוותיו יתברך. ואברהם אבינו דקדק בקביעת מקום מושבו שיהיה במקום שבו מזדמנים אורחים רבים כדי לקיים בהם מצוות הכנסת אורחים וללמדם אמונה בה', ולכן אמר הכתוב שהיה מקום בין שתי עיירות גדולות "בית אל - והעי", וכמו שמביא רש"י בשם המדרש על הפסוק "ויסע משם אברהם" (כ - א) - כשחרבו הכרכים ופסקו העוברים ושובים, נסע לו משם.

"ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' (י"ב - ה)

"משם" הכוונה מהעיר שכם. משם הוא יצא ולהיכן נסע? "ההרה".

היכן נמצא הר זה? התורה נותנת לנו סימן למיקומו של ההר: "מקדם לבית אל" - בצד מזרח לבית אל. בית אל היה מקום ידוע, ומספרת התורה שאותו הר היה בסמוך אליו. "ויט אהלו" - שם נטע אברהם את אהלו.

ממשיך הכתוב ואומר: אתה יודע היכן נמצאת בית אל? - "בית אל מים" היא ממוקמת בצד מערב של ההר, "והעי מקדם" - העי נמצא בדרומו של ההר.

והדברים מפליאים, בתחילה, כשרוצה הכתוב לתת סימן היכן נמצא ההר הוא אומר שמיקומו בצד מזרח לבית אל, ובית אל - כולם יודעים היכן היא. אולם מיד אחרי כן מספר לנו הכתוב כי בית אל נמצא מצד מערב של ההר. ההר הוא סימן לבית אל. מה קורה כאן? האם בית אל מהווה סימן למיקום ההר או שההר מהווה סימן למיקומה של בית אל?

שמעתי סלונמיצ'ר וורט, רעיון נפלא בבאור הכתובים:

ברוסיה שלפני חמישים שנה, כשאדם היה שואל את חברו: "היכן נמצאת ראדין?" היה חברו עונה לו: "ראדין נמצאת ליד העיירה המפורסמת לידא". כך זה היה, כאמור, לפני חמישים שנה.

כיום, כשישאל אדם את חברו: "היכן נמצאת לידא?" התשובה תהיה: "לידא ממוקמת בסמוך לעיירה ראדין".

מה קרה? מה השתנה? פשוט מאוד: לפני חמישים שנה ראדין היתה כפר קטן, בקושי היה בה מניין יהודים. מי ידע עליה, מי שמע עליה. לידא, לעומת זאת, היתה עיר גדולה, ממילא ראדין היתה "ליד לידא" - העיירה המפורסמת שבאותו אזור.

חלפו שנים, במשך חמישים שנה התגורר ה"חפץ חיים" בעיירה ראדין, והמקום נעשה תל תלפיות שכולם עולים לשם. היתה בו גם ישיבה גדולה שבחורים מכל רחבי העולם התקבצו ובאו אליה, ממילא כיום כשרוצים לתת סימן היכן נמצאת לידא - אומרים: "זוהי עיירה ליד ראדין"...

זו, אם כן, כוונת הפסוק: "ויעתק משם ההרה", והיכן נמצא ההר? - "מקדם לבית אל". אולם, ממשיך הכתוב, "ויט אהלו" - שם נטע אברהם את אהלו. ככה? אחרי שהוא נטע את אהלו על ההר - ההר נהיה סימן לבית אל, כי נעשה מקום מפורסם שרבים מגיעים אליו.

"ויעתק משם ההרה ויבן שם מזבח" (י"ב - ה)

אברהם אבינו בנה מזבח לה' הנראה אליו. ויעתק, היינו ויעבר. מה העתיק והעביר? מפרש ה"חזון איש": את המזבח שבנה. פרקו, וסתר את אבניו, ונטלן עמו, כדי לשוב ולהקימן. איזו טרחה. וכי חסרות אבנים בה? אבל מזבח שכבר אברהם אבינו הקריב עליו, קנה קדושה, וקדושה זו תועיל לעבודה הבאה, תקרין שפע והארה. חבל לותר עליה, וכדאי לטרוח.

"ויהי רעב בארץ" (י"ב - י)

מובא במדרש ("בר פ"ר כ"ה), עשרה שני רעבון באו לעולם, אחד בימי אדם הראשון, אחד בימי למך, וזה שבימי אברהם הוא השלישי. האחרון שבהם יהיה לעתיד לבוא, וזהו מה שאמר הנביא עמוס (ח' - י"א) "הנה ימים באים וכו' והשלכתי רעב בארץ לא רעב ללהם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה'". ובפרקי דר' אליעזר נאמר, שהרעב האחרון הוא הקשה מכולן. שואל הרב מפוניבז', הרי אין לך ברכה גדולה מזו שיהיו כולם צמאים לשמוע דבר ה' ומדוע נחשב זאת יחד עם שני הרעב?

ומתוך, טיבו של שנת רעבון, שכולם מסתפקים במועט, וגם אם אין מה לאכול, אנשים שמחים בכל שאריות של אוכל או שתיה, וגם קליפות תפוחי אדמה ייחשבו למוצר יקר, ובשנת בצורת אנשים שותים מים ולא בודקים את טיבם מחמת הצימאון. וזהו גם הפירוש כאן, שהרעב והצמא לדבר ה' גרום שיסתפקו במועט ולא יחפשו גדולות וגדלות, ולא עוד, שלא מדקדקים אחר טיבם ואיכותם של דברים, ושמחים ומאושרים מכל הבא ליד.

"ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה" (י"ב - י)

רבי לייב חסמן אומר כאן דבר מבהיל. הרמב"ן אומר, חטא גדול חטא אברהם בשגגה, שהביא אשתו הצדקת במכשול עוון מפני פחדו פן יהרגוהו. והיה לו לבטוח בה שיציל אותו ואת אשתו וכל אשר לו. - וגם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עוון הוא אשר חטא, כי האלוקים ברעב יפדנו ממוות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים.

אומר רבי לייב חסמן - צא וחשוב, אברהם אבינו הגדול בענקים פוסק שצריך לרדת למצרים, בא הרמב"ן ואומר שאין ההלכה מחוורת ואברהם אבינו חטא גדול בשגגה - אתמהה.

ומסביר, למדנו מכאן יסוד גדול, אף שאברהם חשב והתעמק מחשבה מעמיקה בשכלו הקדוש, מ"מ כל זמן שפסק ההלכה שייך ונוגע לעצמו, יש עוד מקום לחפש ולדקדק ולמצוא שמא אינה מכוונת כל צרכה, כיון שהוא בא לדון על עצמו, גם גוף קדוש זך ומזוכך של אברהם אבינו, יכול לשחד ולעווור עיני שכלו הבהיר. והראיה, אם יבואו לאברהם שני בעלי דינין לדון לפניו בדין פרוטה אחת, ואם יהיה לאברהם איזה צד נגיעה אליו בפרוטה ההיא, הוא פסול לדון דין זה שמא יטה הדין ולא ידונו לאמיתו, ואיך יעלה בדעתו שאברהם אבינו יטה דין ח"ו בשביל פרוטה אחת, ובכל זאת כך היא דעת תורה וא"ל לזו הימנה כמלוא נימה.

"ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה וכו' כי כבד הרעב בארץ" (י"ב - י)

מדוע נזכר פעמיים בפסוק ענין הרעב בארץ? אומר רבי זלמן סורוצקין בספרו "אונים לתורה" ידוע שאברהם אבינו הקפיד על מצוות התורה, עוד בטרם נתינתה בהר סיני. על פי ההלכה, אין ליהודי לרדת מארץ ישראל לחוץ לארץ סתם כך. אך הדבר מותר כאשר אין אפשרות לקנות אוכל בארץ ישראל. אברהם אבינו הקפיד על הלכה זו. כאשר היה רעב בארץ, עדיין לא ירד אברהם לחוץ לארץ. מתי ירד מצרימה? רק כאשר "כבד הרעב", ובארץ לא נתן היה להשיג מזון כלל, רק אז הרשה אברהם אבינו לעצמו לרדת למצרים, לכן הדגישה התורה שוב כי "כבד" הרעב בארץ.

"ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה וכו'" (י"ב - י)

רעב בארץ - באותה הארץ לבדה לנסותו אם ירהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה. [רש"י].

רבי יחזקאל אברמסקי מלמדנו לימוד יסודי מפרשה זו - אם מעמיקים בדברי רש"י, ניתן לראות את אחד מיסודות ההנהגה של הקב"ה בעולם. כל העולם נברא בשביל עובדי ה' לומדי התורה. וכל שאר האנשים שמסתובבים פה בעולם ועמלים רק למלאות תאוותיהם, לצבור כסף ולהשיג כבוד, אלו לכשעצמם חסרי חשיבות. הטובות שעושה עימם הקב"ה, מיועדות לסיע דרכם לעובדי ה'.

ואיך לומדים זאת מפרשתנו? אנשים רבים היו בארץ ישראל, וכולם היו רעבים. למה? לאיזו תכלית? כדי לנסות את אברהם אם ירהר אחרי דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת לארץ כנען ועכשיו אומר לו ללכת משם. הקב"ה לא נתן מזון לכל יושבי כנען, והביא רעב על כל ארץ כנען, יושבי ארץ כנען שלא היו עובדי ה', לא היו זכאים למזון בזכות עצמם, המזון שלהם וכל צרכיהם ניתנו רק כאשר הדבר משרת את עובדי ה', וממתי שהיה צורך בשביל אברהם אבינו שיצא מארץ ישראל, אז כל יושבי הארץ סבלו מהרעב מחמת כך,

וכך כתב הרמב"ם בהקדמה לפירושו על המשנה, כל העולם נברא לשמש את החכמים. אדם שמטבעו הוא שטחי, ונמצא כאן בעולם הזה רק שנות דור לכל היותר, קשה לו ואולי בלתי אפשרי להבחין במציאות הזאת שהכל נעשה למען עובדי ה'. האדם רואה רק את אשר לפניו, מעל פני השטח, ורואה אנשים שאינם עובדי ה' והם עתירי ממון, והם אוספים לעצמם נכסים ורכוש, ובונים לעצמם בנייני פאר. יתכן, אומר הרמב"ם, שעשיר יצווה על עבדיו לבנות לו ארמון מפואר וכליל היופי, אבל כל מטרת הארמון שנבנה, כאילו למען אותו עשיר, לאמיתו של דבר עבור איש עובד ה' שיודמן למקום באחד מן הימים ויחסה בצל קירות הארמון.

"ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשת יפת מראה את" (י"ב - י)

מדרש אגדה - עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם, ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה. [רש"י].

התנהגות זו אינה דבר שבשגרה, והיא יכולה להיות לכאורה רק אצל אברהם אבינו, אך למעשה גם בדורות קודמים קרה כזה דבר - כידוע ה"חתם סופר" היה חתנו של רבי עקיבא אייגר. ובתשובותיו לחתנו החת"ס תמיד דרש רע"א בשלום בתו, כשנפטרה רעייתו של החת"ס, שהיתה בתו של רע"א, היה רע"א חלש מאוד ולא סיפרו לו על פטירת בתו מחשש לבריאותו. החת"ס התחתן עם אשה אחרת. יום אחד הגיע הודעה ל"חתם סופר", שרבי עקיבא אייגר מתכונן לעבור בדרכו דרך פרשבורג ויבוא לבקר בבית חתנו. בני משפחתו היו

מודאגים מאוד, איך ישפיע הדבר על רע"א, הרי ירצה לבקר את בתו ואינו יודע שכבר איננה בין החיים, וחשבו אולי כדאי להכניס ולהודיע לו. החת"ס הרגיעם שאין להם ממה לחשוש, רבי עקיבא אייגר לא ישים לב, והוא מקבל על זה אחריות שלא יקרה דבר. כשהגיע הגרע"א, יצא החת"ס לקבל פניו, ודיברו דברי תורה כל הדרך, וכל הזמן שהיה בביתו התפללו בדברי תורה. כשעמד לחזור, נזכר הרע"א שעדיין לא דיבר כלל עם בתו, אמר החת"ס להבניית שתעמוד ליד הפתח ותאמר שלום לאבא. הגרע"א שאל בשלומה ובירכה, ונסע לדרכו... ולא שם לב שזאת בכלל לא היתה בתו אלא אשה אחרת.

"ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשת יפת מראה את" (י"ב - י"א)

הגמ' בבבא בתרא [ט"ז]. אומרת, שאברהם אבינו לא הסתכל על שרה. שואל המהרש"א, הרי אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה? ומתוך, שוודאי שראה אותה לפני שהתחתנו, שהרי צריך להביט בה שמא תתגנה. אלא, לאחר שהיתה נשואה, לא ראה אותה מתוך צניעותה, ועברו מאז כבר שישים שנה, וחשב שנשארה ביופייה כמו בצעירותה.

העולם מתרץ, שכל החשש של שמא תתגנה, שייך במי שעתיד להסתכל עליה, אבל אברהם שהרי לא הסתכל עליה, לא היה חשש של שמא תתגנה. בהקשר לזה, מספר הרב אליהו דיסקין בדרך הלצה, היתה פעם עיירה שראש הקהל שלה החזיק מעצמו, עד שהחליט שהוא יותר חשוב מהרב. כשהגיע שמחת תורה, התעקש ראש הקהל שלא יתנו "חתן תורה" לרב, אלא שימכרו את ה"חתן תורה", והוא עצמו קנה את העלייה בשבילו, ואחר כך עשה קידוש גדול לכבוד החתן תורה שקיבל. הרב החליט להעמיד את ראש הקהל במקומו. נשא דברים בקידוש, וכך אמר. לכאורה, הרי הגמ' אומרת שאסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה, וא"כ נשאלת השאלה, איך יכל ראש הקהל להיות "חתן תורה", הרי אף פעם לא ראה את התורה? והתירוץ, במקום שאינו עתיד להסתכל עליה, אין את החשש, וחתן דנן.....

"והרגו אותי ואתך יחיו" (י"ב - י"א)

שמעתי להעיר, מדוע מדגיש אברהם "ואותך יחיו", וכי אם אותה יהרגו, כבר יהיה טוב. אלא, כשאמר אברהם שיהרגו אותו, אמרה לו שרה, איך יתכן שיהרגו אותך, הרי ה' הבטיח לך ילדים, שנאמר "ואעשך לגוי גדול" ועדיין אין לך ילדים, אז מדוע אתה חושש, הרי יש לך "ביטוח חיים". על זה עונה אברהם, מי יודע, אולי ה' כבר ריחם עלינו ואת מעוברת, ואז "יהרגו אותי ואתך יחיו" ויתקיים בי "ואעשך לגוי גדול".

"אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך" (י"ב - י"א)

"ייטב לי בעבורך" - יתנו לי מתנות. [רש"י]

ויש להבין, היתכן שאברהם אבינו היה כה נלהב לקבל מתנות? והרי כשמלך סדום רצה לתת לו מתנות, סרב אברהם אבינו לקחת מחוט ועד שרוך נעל, וכעת הוא מתכנן תחבולות כדי לקבל מתנות?

אומר ה"שם משמואל" כוונתו של אברהם אבינו בקבלת המתנות לא היתה כפשוטה, אלא נסתרת ועמוקה. כתוב במדרש רבה: "אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו, צא וכבוש הדרך לפני בניך. כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניו". לפי צווי השם, הבין אברהם אבינו כי לכל מעשה שהוא עושה, תהיה השפעה ישירה וגורלית על כזה שיקרה לבניו, וכשם שהוא שחרר את שרה מידי פרעה, כך ישחררו בניו מידי פרעה.

אברהם אבינו חפץ לקבל מתנות מהמצריים, לא כדי להרוויח מתפיסת שרה או להתעשר, אלא רק למען בניו, כדי שגם הם יקבלו מתנות מהמצריים, כמאמר הכתוב "ואחרי כן יצאו ברכש גדול", משום שמעשה אבות סימן לבנים.

"אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך" (י"ב - י"א)

שיתנו לי מתנות. [רש"י].

שאל רבי צבי בער מרדושיץ, איך חשב אברהם על דבר כזה, והרי שונא מתנות יחיה (משלי ט"ז - ט"ז). אלא, שזהו כוונת רש"י, הם יתנו לי מתנות, אבל אני לא ארצה לקחת, ועל ידי זה אחיה - וזה המשך הפסוק "וחיתה נפשי בגללך".

"אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך" (י"ב - י"א)

שיתנו לי מתנות. [רש"י].

בספר "מושב זקנים" על התורה, הקשה, מה ראה שקיבל מתנות מפרעה וממלך סדום לא רצה לקבל. ומתמצים, שיש פסוק במשלי (כ"ג - ו') "אל תלחם את לחם רע עין", האדומיים היו צרי עין, לכן לא רצה לקבל מהם, אבל המצריים אינם כן.

יש מפרשים את הסתירה בהתנהגותו של אברהם כמצרים להתנהגותו בסדום. - שההנהגה של שנאת מתנות אינה איסור מן הדין, אלא מידת חסידות, שהרי הגמ' בברכות (י'): אומרת, הרוצה ליהנות מאחרים יינה כאלישע, ומי שאינו רוצה ליהנות מאחרים אל יינה כשמואל. וא"כ, אין זה איסור מוחלט, וזוהי רק מידת חסידות שוודאי היתה ראויה לקדושי עליון. אבל כל מידת חסידות אין כוחה יפה אלא כשאינה על חשבון איסור מפורש, אך ברור שאם יצטרך אדם לעבור על איסור, ודאי שאין לו לנהוג מידת חסידות. כאשר אברהם ירד למצרים, היה עני ואביון והיה נאלץ ללוות כסף מאחרים, ואם הוא לא היה משלם את חובותיו, היה ח"ו נכנס לקטגוריה "לווה רשע ולא ישלם" והיה עובר באיסור, במצב כזה, לא היה לו לחפש הנהגות של חסידות, כי היה חייב לפרוע את חובותיו. אבל אח"כ כשהיה כבר עשיר ולא היה חייב לאיש פרוטה, לא רצה לקחת מתנות ממלך סדום, שהרי "שונא מתנות יחיה".

ה"באר יוסף" מסביר באופן נוסף. הגמ' בב"ב (י"ט): אומרת, שאבן טובה היתה תלויה לאברהם אבינו בצווארו, וכל מי שחלה היה מסתכל בה ומבריא מיד. מסביר הרשב"א (בעין יעקב) הכוונה ב"אבן טובה" שלאברהם אבינו היתה היכולת לדבר עם כל אחד ואחד בשפתו, אפילו אנשים בעלי מידות רעות וכופרים היו משתכנעים לאחר שהיו משוחחים עם אברהם אבינו, לכן אומר אברהם אבינו לשרה אמנו אני מוכן ללכת לדבר איתם, אבל הבעיה היא שהם עלולים להרוג אותי לאחר שיראו אותך עוד לפני שאתחיל לדבר איתם, לכן "אמרי נא להם אחותי את", ואז יבואו וידברו איתי כמה אני רוצה נדוניה (מתנות עבורך ככיסול), ואז כבר אסתדר איתם.

רבי יוסף שלום אלישיב מתרץ גם על השאלה הנ"ל, והוסיף שאלה נוספת, מדוע כאן כשפרעה לקח את שרה נתן לאברהם מתנות בעמורה, ואילו כשאבימלך לקח את שרה, לא נתן לאברהם תמורתה, ומה שנתן זה היה על העוול שגרם לה? ומתוך, בנביא [שמואל א', ח - י"א - י"ב] מסופר ששמואל הסביר לעם מה המשמעות בבקשתם "שימה לנו מלך" - "את בניכם יקח ושם לו במרכבתו וכו' ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות". אברהם אבינו השתקע בגרר, כדלהלן [כ' - א'] "ויגר אברם בגרר", וא"כ מותר היה לאבימלך לקחת את שרה מדין מלך, כדי שתעבוד אצלו, כיון שאברהם אבינו אמר שהיא אחותו, ולכן לא היה צריך כלל להתנצל ולשלם על לקיחתה. אבל אצל פרעה, אברהם אבינו ירד בעל כרחו למצרים, ולזמן קצר, כדי לשבור אוכל ולחזור לביתו לאחר שהרעב יעבור, וא"כ הוא לא היה מנתני המלך, ולקחת שרה היתה חוצפה מצידו, ולכן ראה פרעה צורך לפצות אותו. ולכן מובן מדוע סירב אברהם לקחת מתנות ממלך סדום, כי לא רצה לקבל מתנות חנם, אבל אצל פרעה זה לא היה בגדר מתנת חנם, אלא הפיצוי הגיע לו על שלקח את שרה שלא כדין.

"וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם" (י"ב - י"א)

(ט"ז)

שואל ה"בלי יקר", מדוע התורה מדגישה שוב ששרי היא אשת אברם, וכי עד עכשיו לא ידענו את זה. ועוד, מה אשם פרעה שלקח את שרה, הרי הוא חשב שהיא אחותו של אברהם? מתרץ ה"בלי יקר", אע"פ שכלפי חוץ, כלפי ההמון, אמרה שרה אני אחותו, מ"מ לפני פרעה היא אמרה את האמת שהיא אשתו, ופרעה לא רצה לשמוע, כי אמר אני מאמין לדבריך הראשונים. לכן הביא הקב"ה נגעים "על דבר שרי", על הדברים - הדיבור של שרה - מפני ששרה דיברה. ומה היא דיברה, "אשת אברם!!"

"למה לא הגדת לי כי אשתך היא למה אמרת אחותך היא" (י"ב - י"א - י"ח)

שואל ה"חתם סופר", אברהם לא הספיק להגיד מילה וכבר לקחו ממנו את אשתו, ועוד באים אליו בתלונות "מה זאת עשית לי"? למה לא אמרת כי אשתך היא? וכי אברהם עשה משהו?

ומתוך, הטענה של פרעה לאברהם היתה, שאם היית אומר לי שהיא אשתך לא הייתי לוקח אותה אלי, כי לא מתאים לי להתחתן עם סתם אשה, אבל

אחרי שאמרת שהיא אחותך, הרי שהיא "מיוחסת" וא"כ אני כן יכול לקחת אותה לאשה. וזה מדויק בפסוק "למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה".

רבי שלמה גנצפריד, בעל ה"קיצור שולחן ערוך", בספרו אפריון שואל שאלה זו ומרחיב, מדוע שאל פרעה את אברהם אבינו שתי שאלות, הרי עיקר הטענה היא שלא אמר שהיא אשתו, ולמה הוצרך להוסיף "למה אמרת אחותי היא". ותיירץ, במגילת אסתר כתוב (ב - ו) שמדרכי ציווה על אסתר שלא תגיד את עמה ואת מולדתה. והטעם, שאחשוורוש יחשוב שהיא ממשפחה בזויה, ולא יקחנה לאשה, כי אין כבוד למלך לקחת אשה ממשפחה בזויה. ולפי"ז, אם אברהם היה אומר על שרה רק שהיא אינה אשתו ולא היה אומר "אחותי היא", יתכן שלא היה פרעה לוקח אותה לאשה, כיון שלא ידע מי היא ומי משפחתה. אך כיון שאברהם אמר "אחותי היא", לא חשש פרעה שהיא ממשפחה בזויה, שהרי היא ממשפחת אברהם שהיה מפורסם בכל העולם. וזה מה שטען פרעה לאברהם שעשה איתו שתי רעות. האחת, למה לא אמרת שהיא אשתך, וגם מה שאמרת לי "אחותי היא" ולכן לקחתה לאשה, כי אם לא היית אומר לי שהיא אחותך, לא הייתי לוקח אותה לאשה, שאולי היא ממשפחה בזויה.

"ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו" (י"ג - א')

הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשר לא באברהם ולא באלוקו. [רש"י] שואל רבי לייב חסמן מדוע אם אי אפשר באברהם גם אי אפשר באלוקו? הלא מלכתחילה לוט הלך עם אברהם מפני שהוא עבד ה' וידע שזאת דרך האמת. הלא וראה את אביו הרן נשרף... ונניח שיש לו איזו טענה כלפי אברהם, הוא לא מוצא חן בעיניך, מה הקשר לאלוקו? תמשיך לחיות ללא אברהם, אבל למה ללא האלוקים!?

מוכח מכאן, שמי שסימל את בורא העולם בדור ההוא היה אברהם אבינו. מכאן יש להבין את גודל החיוב והתביעה שיש על בני התורה, שהם ה"אברהם" של הדור! הם המייצגים את בורא העולם. ומשמעות התנהגות לא נאותה מצד בן תורה שהחילול ה' מתבטא ב"אי אפשרי בו ובאלוקו". כל כבודו של מקום תלוי בכל הנהגה ואמירה של בן תורה. כל תגא דמלאכ וכבוד שמים מונחים על כף המאזניים, נורא!

"ואברהם כבד מאוד במקנה בכסף ובוזהב" (י"ג - ב')

מפרש ה"בן איש חי", אצל אברהם, עשירותו היתה לו למשא כבד, אבל במצוות, "וירץ אברהם", בקלות ולא בכבודות.

"ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדיו" (י"ג - ג')

מה פשר הכפילות בפסוק? אומר ה"אור שמח", לכל מריבה יש סיבה והסבר. אבל אחרי זמן רב המריבה נושאת את עצמה, ובסוף רבים בעוצמה כל כך גדולה בלי שאף אחד זוכר על מה המריבה. וגם כאן היה הוויכוח "ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו", הסיבה היתה "כי היה רכושם רב", אבל אח"כ כבר "לא יכלו לשבת יחדיו" ללא סיבה, כי המחלוקת מביאה לפירוד ושנאה גם ללא סיבה.

"ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט וכו' אל נא תהי מריבה וכו' כי אנשים אחים אנחנו" (י"ג - ד')

אנשים אחים - קרובים. ומדרש אגדה, דומין בקלסתר פנים. [רש"י]. אומר ה"חתם סופר", הסיבה שהיה אכפת לאברהם מהגיבות של לוט, היא משום "אנשים אחים אנחנו", שדומים בקלסתר פנים. ובזמנם לא היה הבדל בין זקן וצעיר (עד שאברהם ביקש שיראו את ההבדל), וממילא היו האנשים מתבלבלים ואומרים שאברהם הגנב!

הסבר אחר מסביר ה"חתם סופר". הטעם על המילה "נא" הוא פשטא, שהוא טעם מפסיק - המילים "אל נא" אינן מצטרפות להמשך, אלא יש לקרוא זאת עם הפסק. "אל נא" - אלא, תהי מריבה ביני לבינך, כי החברה - אומר הרמב"ם - היא הגורם המשפיע ביותר על הפרט, ולכן רצה אברהם להיפרד מלוט ומרועיו המושחתים, כדי שלא יושפע מהם לרעה. הוא רצה שתהיה מעין "מריבה" בינו ובין לוט, שלא יהיה שלום לבבי מדי, שלא יהיו ביחד כפי שהם כיום, אנשים אחים.

לפי"ז יש להבין את הפסוק כך "אל נא" נהיה ביחד, בקרבת מקום ובקרבת לבבות, אלא "תהי מריבה ביני ובניך" כדי שלא נושפע מהנהגותיך המושחתות, כי עתה אנחנו בסכנה רוחנית "כי אנשים אחים אנחנו" - קרובים אנחנו.

"ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט" (י"ג - ד')

שואל רבי ראובן קרלינשטיין זצ"ל, אברהם שהיה ראש וראשון לקרב אנשים תחת כנפי השכינה, איך הציע להיפרד מלוט ואינו מנסה להחזירו בתשובה על הגזל שרעה בשדות אחרים?

ומתרץ, שכאשר נודע לאברהם שלוט גונב, הוא ביקש לדעת את מניעיו. אילו לוט היה עונה לו שחסרים לו מזומנים, היה אברהם מסתפק בשיחת מוסר ומשאירו אצלו. אבל לוט השיב תשובה מפולפלת, שבה טען כי מאחר וה' הבטיח לתת לאברהם את כל הארץ ואין לו ילדים, הוא - לוט - היורש היחיד, וממילא מותר לו לקחת על החשבון כל העולה על דעתו. כששמע אברהם אבינו את הנימוק "ההלכתי" הזה, אמר מיד "הפרד נא מעלי" - אינני מתעסק עם "צדיקים", אלא אך ורק עם גויים, הרוצים באמת לקבל את דבר ה' ולהתגיר.

"ויהי ריב בין רעי מקנה אברם וכו' ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה"

"ביני וביניך" (י"ג - ה')

בפסוק ז' המילה "ריב" בלשון זכר, ואילו בפסוק ח' מופיעה המילה "מריבה" בלשון נקבה, מדוע? אומר השל"ה הקדוש, כאשר שנים רבים ביניהם, זה נחשב ריב. אך כאשר הריב מתפשט, הריב נהפך למריבה. כלומר, יש לו הרבה תולדות. מריב אחד נזכרים לפתע בהרבה משקעים מהעבר, אומר אברהם ללוט, ראה, יש כבר ריב בינינו, אל נא תהי מריבה, לא כדאי לתת לזה לגלוש ולהתרחב - לכן הבה ניפרד כבר עכשיו.

וכתב "בעל הטורים", שסופי תיבות של המילים - איש מעל אחיו אברהם - הם "שלום". ללמדך כי פרידה זו היתה לצורך שלום. יש פירוד שמטרתו פירוד, ויש פירוד שאינו אלא כדי לא לריב, כדי שישורו השלום.

ובאותו עניין, בספר "דבר טוב" לרבי בעריש רוזנברג משוויץ מדייק דיוק נוסף, הנה התרגום אונקלוס לא חילק בין ריב למריבה, ובשניהם תירגם "מצותא". אבל בתרגום יונתן בן עוזיאל שינה, שבפסוק הראשון ("ויהי ריב") תירגם "דיינין", ורק בפסוק השני "אל נא תהי מריבה" תירגם "מצותא". ולמה חילק ביניהם? אלא, רש"י מביא מדרש חז"ל, לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברהם מוכיחים אותם על הגזל, והיה ביניהם דין ודברים אם אברהם זכה בארץ או לא. והתורה אמרה "ההכעני והפריזי או יושב בארץ", שעדיין לא ירש אברהם את הארץ. ולפי"ז מובן, שבהתחלה לא היה "מצותא", דהיינו מריבה, בין רועי אברהם ורועי לוט, אלא דנו ביניהם בשקט ובשלווה, וכל צד הציג את טענותיו, ולכן תירגם יונתן בן עוזיאל ריב בלשון דיינין, שהיו מדיינים ביניהם על שאלת הזכות בארץ ישראל. אבל כשראה אברהם שהם לא באו לעמק השווה, וכל צד עומד על דעתו, אז התחיל לדאוג שמא ע"כ יבאו אמנם לידי מריבה, דהיינו מצותא האדמו"ר רבי יואליש מסאטמר מסביר בצורה אחרת. לוט עצמו היה פיקח, הוא נזהר מלגלות את דעותיו ומעשיו הנפסדים. רק רועי לוט היו הכלי לביטוי דעתו של לוט, וכך התגלתה דעתו, ובכך התגלה שהוא עצמו לא חושש מגזל. וע"ז מוכיח אותו אברהם "אל נא תהי מריבה ביני ובניך" - מריבה נסתרת אשר לא נראתה, והתגלתה רק כתוצאה מ"בין רועי ובין רועיך", שכן "אנשים אחים אנחנו" ונראים אנו בעיני ההמון כשותפים לאותה דעה וכהולכים באותה דרך, ולכן אנשים עשויים לטעות בך, ולכן "הפרד נא מעלי" ויתבררו דרכנו כאור השמש.

ה"חפץ חיים" היה תמיד רגיל להזהיר לא להיות שותף בעסק שהוא מקור למחלוקת וללשון הרע, והיה רגיל לומר שאברהם ולוט לא התחילו במריבה, רק הרועים התחילו, ומכיוון שהם התחילו לריב, הוכרח אברהם לומר ללוט שייפרד מעליו.

"הפרד נא מעלי" (י"ג - ט')

כל הפירוד של אברהם מלוט צריך הסבר. - ונראה להסביר, כשעוסקים בהסברה ובקירוב, צריך לדעת מתי למסור את הנפש, ומתי מדובר בשריפת זמן גרידא.

אברהם אבינו מלמדנו כאן "הלכות קירוב", עת לקרב ולחזק, ועת לרחק. לדעת לזהות לפי תגובת האדם - האם עומד מולך אדם בר הקשבה והאזנה, או שאדם זה מגמתו התרחקות, והוא בא בעצם רק להשמיע לך את דעותיו הקלוקלות ומסרב סירוב מוחלט לשמוע דבר ה'.

כיצד נדע להבדיל ביניהם. רועי אברהם מעירים לרועי לוט על הגזל, שאלה עניינית ונעדרת שמוץ השפלה או התנשאות. ובתגובה, עונים רועי לוט בגסות ויצאת דופן "אברהם פרידה עקרה ואינו מוליד, ומחר מת ולוט וירשו". תירוץ זה, מלבד שאינו נכון משתי סיבות, כפי שפירש רש"י, א' אברהם עדיין לא זכה בארץ ישראל. ב' אברהם עדיין חי ואתם בני חסותו, וממתי יורשים בעודו בחיים? בתשובתם הם מראים שאין כאן דו שיח ענייני, אלא התנצחות גרידא. במצב זה, ההיגיון לא רלוונטי כי כשעוסקים ברועים רשעים, האמת והיושר נחשבים כקליפת השום. עובדות לא מעניינות אותם כלל, ולכן אל תכעס עליו, אלא בקש עליו רחמים.

כך למדנו גם במאבק של יעקב במלאך, "וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו וגו'". המאבק בתחילתו היה רוחני, אך כשהמלאך ראה שהוא "לא יכול לו", ברוחניות, יעקב ניצחו. מה שנשאר לו, זה להשתמש באלימות, אכן בזה המלאך חזק מיעקב. לכן, בעצם ההכאה הוא מודה שיעקב ניצחו.

ישנם "כללי משחק" - בדו שיח ענייני המתנהל בין שני אישים בעלי דעות מנוגדות. אם לפתע צד אחד, צועק, דופק וקוטע את השני בביטויים מעליבים ופוגעניים, על המותקף לקבל זאת כמחמאה, מפני שבהתנהגות זו הוא בעצם מודה שהשני ניצחו ואין לו מה להשיב. כאן מלמדנו אברהם אבינו את ההבדל בין השפעה לנצחנות. ברגע שדו שיח הופך לקרב פיזי, יש לעצור את הדו שיח, אין כאן שיח, כי הוא לא במצב קליטה אלא פליטה. - והראיה, כאשר אברהם מציע ללוט להיפרד, היה מן הראוי שלוט יסרב ויאמר, אני ממך לא נפרד לעולם. ולוט, בלי להניד עפעף מקבל היפרדות זו בהבנה, ומשם הוא הולך למקום הקיצוני ביותר לדרכו של אברהם אבינו, לסדום. הליכה לסדום מעידה יותר מכל, שלוט רועיו עשויים כמקשה אחת, הרועים מדברים את מה שלוט חושב. מי שנפשו נמשכת לסדום, לא יצטרע על הפרידה מאברהם. בהיפרדו של לוט מביתו ומורשתו של אברהם אבינו - הוסר הלוט מפניו של לוט, והוא נכרת מעם אברהם.

"אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשאלה" (י"ג - ט)

בספר "הר צבי" בפרשת שמיני כתב, שכן היו מפרשים בישיבת וואלוזין פסוק זה. "אם השמאל" - אם תלך ותראה כשמאלי כפי שאכן אתה, "ואימנה" - אני לתומי אלך בדרכי ואתה בדרכך. אבל "ואם הימין", היינו אם תחפוץ להראות כלפי חוץ כימני, "ואשמאלה" - אפרסם ברבים ואגלה את פרצופך האמיתי שאותה "שמאל" ואין חלקך בינינו.

"ולוט ישב בערי הכיכר ויאהל עד סדום" (י"ג - ג)

בספר "עולמו של אבא" מספר, פעם התלוננו בחורי ישיבה שהאוכל בישיבה הוא בצמצום ולא מגיעים לידי חיוב דאורייתא של ברכת המזון. ענה להם המשגיח בשנינות, מי שדואג תמיד לאכילה וללחם, ולא לעניינים רוחניים, נמצא כמצב ירוד. סדום ועמורה נקראות "ערי הכיכר" - אנשים שרק כיכר לחם נמצא לנגד עיניהם, והרי הם מגושמים ביותר ועלולים לחטוא...

"שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה" (י"ג -

ד)

כותב ה"אור החיים", "וראה מן המקום אשר אתה שם" - כאן נעשה לו נס עצום, שיוכל לראות מצפון לדרום וממערב למזרח, ממקום אחד בלי שהצטרך להסתובב.

ולשם מה היה צריך נס עצום כזה? בספר "אוצר אפרים" מביא שני טעמים. א' הקב"ה רצה להראות כמה היא חיבתו של צדיק לפניו, עד שכדאי שכל העולם יסתובב מסביבו ולא יצטרך לטלטל עצמו אפילו טלטול קל. תירוץ שני, שאברהם עמד באימה וברתת לפני הקב"ה וממש לא יכל לזוז ממקומו, ולא יכל להזיז אפילו את ראשו מרוב פחד. לכן עשה לו הקב"ה נס עצום, שיוכל לראות מצפון לדרום וממזרח למערב, שלא יצטרך להסתובב.

בספר "קריאי מועד" מסביר, שהיה זה מידה כנגד מידה, שהרי אברהם היה גומל חסדים בגופו, ומכניסם לביתו ומאכילם ומשקם. ומתוך רצונו להעניק לבריות מטובותיו, בנה אוהל עם ארבעה פתחים, והאורח מיד יוכל להיכנס מבלי להקיף. - ממשך וכותב בעל קריאי מועד, איזה גילוי התחשבות בזולת היה בצעד זה, ומה יקרה אם ילך כמה פסיעות עד אשר ימצא את הפתח? לא, אברהם דאג שהאורח לא יצטרך להסתובב. א"כ, אין כל תימה שהקב"ה התנהג איתו באותה מידה. וכשבא להורות לו שיראה את הארץ המובטחת, הדגיש לו באותה עשה שגם הוא לא יצטרך להסתובב ולראות את הכל. ואפילו טרחה קטנה של הטיית הראש נמנע ממנו.

"כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם" (י"ג - ט)

שואל רבי יחזקאל אברמסקי, מה השתנו אדום עמון ומואב מבני ישראל, ואיך תעבורנה ארצותיהם לנחלת ישראל, הלא גם ירושתם חקוקה היא בתורה, שבאדום כתוב: "כי ירושה לעשיו נתתי את הר שעיר", במואב כתוב: "כי לבני לוט נתתי את ער ירושה" ובעמון כתוב: "כי לבני לוט נתתי ירשה" [דברים ב' - ה, ט, י"ט]? ומתוך, אצל אף אחד מהם לא נאמר הלשון "עד עולם", ואילו אצל אברהם נאמר "לך אתננה ולזרעך עד עולם", וכן להלן [י"ז - ה] "לאחוזת עולם". לכן, לנו היא נתונה לאחוזת עולם, ואילו ירושתם שלהם אינה ירושת עולם, ועתידה להילקח מהם.

"ויהי ריב בין רועי מקנה אכרם ובין רועי מקנה לוט והכנעני והפריזי אז יושב בארץ" (י"ג - ט)

מה הקשר בין תחילת הפסוק לסופו? מפרש רבנו עובדיה ספורנו זצ"ל פירוש שהוא אקטואלי גם לימינו ויש בו מסר חשוב על התנהגותנו בזמן מחלוקות פנימיות. אמת, היה ריב בין הרועים. אברהם אבינו עליו השלום, "האדם הגדול בענקים", עמוד החסד, לא היה מעורב בו, וגם לוט היה אדם גדול, צדיק ורב זמיות, וגם הוא לא היה מעורב בו. הריב היה בין הרועים, ובמקורו היו חילוקי דעות רעיוניים, בהשקפה תורנית. והצדק היה, כמובן, עם רועי אברהם. ולכאורה היה על אברהם אבינו להתערב ולעמוד לצד רועיו ולהביאו להכרעה. אך לא עשה זאת. לנגד עיניו עמד דבר אחד בלבד: "והכנעני והפריזי אז יושב בארץ". יש כאן תושבים זרים, "חילוניים", שאברהם אבינו ביקש לקרבם, ללמדם את יסודות האמונה. וכיצד יסתכלו על ריב בין החרדים לדרב ד? מה יאמרו למתיחות בין החוגים רועי אברהם ולוט? מה יאמרו לריב ולהתנצחויות, להתכתשויות המילוליות? הם לא יתעמקו לדעת עם מי הצדק, הם יתרחקו חלילה מכל וכל! ואברהם אבינו ראה וחרד, ראה וויתר, ובלבד שלא יגרם חילול השם...

"ויהיה בימי אמרפל מלך שנער" (י"ד - א)

הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש. [רש"י].
בספר "מגדנות" כתב רמז יפה. נמרוד הוא אמרפל מלך שנער, כי "שנער" בגימטריה "נמרוד גבור הציד", שעליו נאמר בפרשת נח [י"ג - ט] "כנמרוד גבור ציד".

"ויהיה בימי אמרפל מלך שנער" (י"ד - א)

הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש. [רש"י].
שואל רבי חיים קניבסקי, וכי הוא אמר לאברהם פול? הלא הוא הפיל אותו. ומתוך ע"פ המדרש שלא יכלו להפילו לכבשן האש, כי כל מי שבא להפילו נשרף מיד, עד שעשו "טראבוקו", כמין מכונה שמתגלגלת לבד ושמו את אברהם אבינו בצד השני, והמכונה ע"י גלגולה הפלתו לתוך הכבשן. וזהו שאמר לאברהם אבינו פול - מעצמך ע"י המכונה.

"ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים" (י"ד - א)

במדרש פליאה [אות קל"ב] מובא: "צדיקים אינן אוכלין אלא מן הגזל, ואינן אוכלין אלא מן המבשל, ואומרים כדרלעמר". והדברים פשוטים שאינם כפשוטם, והפירוש בזה מובא בשם ספר "דברי יוסף" ובספר "ילקוט משה" (שער הפרפראות) בשם הגה"ק משפ"טובקא ז"ע, אינן אוכלים אלא מן הגזל, הכוונה שהצדיקים מסתפקים במה שיש להם ואומרים ככל דבר את ראשי התיבות גם זו לטובה, ועוד אומרים "מבשל" הוא ראשי תיבות מסתפקין במה

שיש להם, ואומרים "כדרלעמור", שהוא ראשי תיבות כל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

"שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמור ושלש עשרה שנה מרדו" (י"ד - ד)
הגמ' בחולין [ס"ה]. מביאה את שם המלך מארבעת המלכים "כדרלעמור", ואומרת שכאשר כותבים בספר תורה מילה זו, הסופר מחלק אותה לשתי תיבות, "כדר" לחוד ו"לעמור" לחוד, ומזה הגמרא מביאה שם ראה שלמרות שזה שם אחד, אפשר לכתוב זאת בשתי תיבות אמנם ב"מנחת שיי" כתב שבספר תורה שלנו זה נכתב כמילה אחת, ובמקצת ספרי תורה כתוב כמו שמובא בגמרא בשתי תיבות.

בספר רבי עקיבא ותורתו [עמוד קנ"ד] מובא הספד של הגאון רבי יצחק וייס זצ"ל ראב"ד ווערבו על הגאון רבי דוד לאקנבאך זצ"ל ראב"ד דפרשבורג. ושם בתוך ההספד מספר: שבאור ליום ב' דחוקה"מ פסח שנת תרס"ג, אשר היה הגה"ק אז ימים רבים מונח על ערש דוי, כאשר הלכתי לקבל פניו הטהורים ולשמוע מעמדו הטוב, עמד בתפילת מעריב, ומיד אחר כלותו להתפלל נפלה עליו תרדמה, ובערך חצי שעה אח"כ התעורר וביקש ליתן לו מים לרחוץ ידיו, כי צריך לספור העומר, כי מתוך חולשה שכח לספור העומר. ואמר שהראוהו בחלום את דברי הגמ' הנ"ל בחולין, והרהר מה זאת הראו לו דווקא גמרא זו, עד שנוצר ששכח לספור העומר.

(וראה בשו"ת חת"ס יו"ד סי' עח, שביאר מדוע הגמרא נקטה את הפסוק "את כדרלעמור" ולא את הפסוק בתחילת הפרק "כדרלעמור מלך עילם")

ו'בארבע עשרה שנה בא כדרלעמור והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ואת הזוזים בהם ואת האימים בשווה קריתים ואת החורי בהרם שיער עד איל פארן אשר על המדבר וישבו ויבואו אל עין משפט היא קדש ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי הישב בחצצון תמר" (י"ד - ה - ו)
בספר "קהלת יצחק" שואל בפרשה שש שאלות.

א. במלחמת המלכים נלחמו ארבעה מלכים נגד חמשה מלכים, ומסופר כי ארבעה מלכים נלחמו והיכו את הרפאים, ואת הזוזים ואת האימים ואת החורי ואת העמלקי. והלא קודם לא נזכרו כלל, ולשם מה מספרת לנו התורה את כל המקרה הזה. **שאלה שניה**, "ועמק השידים בארות בארות חמר וינסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה". אומר רש"י "בארות הרבה היו שם שנוטלים משם אדמה לטיט של בנין ומדרש אגדה שהיה הטיט מגובל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם - לפי שהיו אומות העולם מקצתן שלא היו מאמינים שניצל אברהם מאור כשדים בכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע". ונשאלת השאלה, איך מיציאת מלך סדום מהחמר האמינו שאכן אברהם יצא מהאש באור כשדים?

שאלה שלישית, "ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם וילכו והוא יושב בסדום". למה התורה שיבשה את הפסוק, היה צריך להיות כתוב ויקחו את לוט בן אחי אברם ואת רכושו.

שאלה רביעית, "וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו". והשאלה, למה כתוב "נשבה אחיו", הרי לוט לא היה אחיו אלא בן אחיו.

שאלה חמישית, כתוב "ויצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו מהכות את כדרלעמור וכו' ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין". למה רק מלכי צדק הוציא לחם ויין, ואילו על מלך סדום לא מסופר שיצא לקראתו בכלל.

שאלה שישית, "ויאמר אברם וכו' אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך". מדוע מפרעה לקח אברהם מתנות וכאן לא.

והתשובה, כל דבר נעשה על פי דבר אחד, האם יש כאן כבוד שמים. - אחרי שאברהם אבינו גילה שיש בורא עולם, מטרתו היתה לפרסם את כבוד ה' בעולם.

אברהם הגיע לארץ ישראל, אח"כ ירד למצרים. בדרך למצרים לא היה לאברהם כסף לממן את רכישותיו. במצרים לקחו לו את שרה, ובלילה הגיע מלאך עם שוט ואמר לשרה, אם מישוהו מתקרב תאמרי לי ואני אכנו, וכן היה. בבוקר קרא לו פרעה ואמר לו למה לא הגדת לי כי אשתך היא, ועתה הנה אשתך קח ולך. ומדוע אברהם לא החזיר את המתנות - והתשובה, שאברהם רצה להרבות כבוד שמים, שאם ישאלו אותו מה פתאום פרעה נתן לך מתנות, הוא יספר את כל הסיפור עם המלאך והשוט, וכך יתרבה כבוד שמים, כי פרעה ודאי לא יספר מה קרה בלילה.

כל העניין עם שרה היה כיממה, ואברהם חוזר באותה הדרך, ובמלון הראשון רואים את אברהם "גביר". שואלים אותו, מהיכן הכסף, האם הרווחת במפעל הפיס? מספר להם אברהם שקיבל את זה מפרעה. האנשים לא האמינו לו, מה פתאום יתן לך כל כך הרבה מתנות? והוא מספר להם את כל הסיפור עם המלאך. בדרך חזרה הוא פורע את הקפותיו, הוא מספר לכולם את נפלאות הקב"ה, וכך הוא מגדיל את הנס ומרבה כבוד שמים.

חז"ל מספרים שנמרוד התארח אצל אברהם חודש שלם, ישב ואכל בחינם כמו שכולם אכלו בחינם. כשרצה לנסוע, ביקש ממנו תשלום עבור האוכל. התפלא נמרוד, למה דווקא ממני אתה מבקש תשלום? ובנוסף, אברהם מגיש לו לא רק את החשבון שלו, אלא את כל החובות של כולם שאכלו אצלו עד היום בחינם. - נמרוד לא הבין למה שהוא ישלם עבור כולם. אמר לו אברהם, עד היום לא גביתו כסף מאף אחד, כיון שאמרתי להם שדי בזה שיברכו את הקב"ה והוא ישלם לי. אבל אני רואה שאתה כאן, ואתה טוען שאתה הקב"ה, תשלם לי סך של מאות מיליונים. נמרוד מלמל, אבל אין לי סכום כזה. שואל אותו אברהם, איזה מין הקב"ה אתה שאין לך כסף. אחרי דין ודברים, וכדי למנוע מעצמו ביזיון והשפלה, הסכים נמרוד לחתום לאברהם על מסמך שבו הוא מאשר שהוא נמרוד אינו הקב"ה, לא במשרה חלקית ולא במשרה מלאה. למחרת הכריזו כל העיתונים בכותרות ראשיות שנמרוד אינו הקב"ה, ונמרוד איבד את פרנסתו.

נמרוד לא יכל להשלים עם דבר זה, וחשב איך יוכל להשיב את כבודו האבוד. כשאברהם אבינו אלול ללכת ממנו, הוא אמר לו "אנשים אחים אנחנו", ורש"י מבאר שדומים בקלסתר פנים. הגה נמרוד רעיון, הוא יקח בשבי את לוט, ויחד איתו יסתובב מעיר לעיר, ובכל מקום יכריז לוט אני אברהם, דעו לכם שהמסמך שפורסם בעיתונים היה מזויף. כולם יאמינו לדברים, שהרי קלסתר פניו של אברהם דומים ללוט, וכך ירוויח נמרוד רווח כפול, אברהם יצטייר כשקרן, ונמרוד עצמו יחזור להיות הקב"ה בעיני הבריות. ועל זה יצא אברהם למלחמה. אברהם שמע כי נשבה אחיו, ולא בן אחיו. אברהם הבין שלוט נשבה כיון שדומה לאברהם, ועלול להתרחש חילול ה' אם נמרוד יצליח במזימתו, לכן החליט לצאת למלחמה נגד ארבעת המלכים הגיבורים, שברוך כבשו את כל מה שמתואר בפסוקים למעלה.

הגמ' בסנהדרין (ע"ה) אומרת, שלארבעת המלכים היו למעלה משני מיליון חיילים, אלא שכאן לא מדובר במלחמה רגילה, כי אברהם ידע שאם יפול במלחמה, השמועה תעבור מפה לאוזן וכולם יידעו שהוא נפל בשבי, וכך נמרוד לא יצליח במזימתו להשתמש בלוט כאברהם. כל החישובים וכל השיקולים של אברהם אבינו, נסבו סביב ענין אחד - להרבות כבוד שמים. - אברהם יוצא למלחמה עם אליעזר, ומול למעלה משני מיליון חיילים הם צריכים לעשות השתדלות. והגמ' בתענית (כ"א) מספרת, שאברהם זרק חול לעבר החיילים, והחול נהפך לחרבות. זורק עליהם קש, והם נהפכים לחיצים. שוב ריבוי כבוד שמים.

אחרי שאברהם חוזר, הוא רואה התקהלות, התברר שמלך סדום נפל לתוך אחד הבורות שמלאים בחימר. הוא מתחיל לטבוע ונשקפת סכנה לחייו. אברהם ניגש לבור ואומר: מלך סדום צא החוצה. ומיד כתוב "ויצא מלך סדום לקראתו". אומר הרמב"ן, כל הנוכחים אמרו, שאם אברהם הוציא כך את מלך סדום מהבור, ודאי שיצא גם מכבשן האש. אחרי שיצא מהבור, מציע מלך סדום לאברהם שיתן לו כסף, אך יקח את הנפש. האם עבור כבוד שמים נדרש לקחת כסף? במקרה הזה כבוד שמים יהיה אם אברהם לא יקח כסף.

וכך נפתרו כל השאלות, מדוע כתוב שארבעת המלכים כבשו את העמים המפורטים למרות שזה לכאורה לא שייך לעניין המרכזי? והתשובה, להראות לנו עד כמה הם היו חזקים, ובכל זאת יצא אברהם אבינו להילחם בהם. וגם מובן למה הפסוק שינה את לשונו - "ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם". והתשובה, שהם לקחו את לוט בשבי, כי הוא היה בן אחי אברהם, שזה היה רכושו, "את לוט ואת רכושו", ומה היה הרכוש של לוט, שהיה "בן אחי אברם". ולמה כתוב כי נשבה אחיו? כיון שהוא דומה לאברהם כי אחיו, וזה היתה הסיבה ללקיחתו בשבי.

והרבי ר' העשיל מבאר על פי יסוד זה דבר נפלא, מלחמתו של אברהם נגד המלכים, נחשבת בין עשרת הניסיונות שנתנסה אברהם אבינו. נשאלת השאלה, הרי מלחמה זו לא היתה מלחמת מצוה, אלא דבר אישי של אברהם להציל את קרובו ומדוע א"כ נחשב זה לניסיון, ועוד יש להקשות איך היה מותר לאברהם ולאליעזר להסתכן במלחמה נגד ארבעת המלכים. אומר הרבי

ר' העשיל, שמלחמה זו היתה המשך מלחמתו הישנה של אברהם נגד נמרוד שאמר שהוא האלוקים, ואברהם הכחישו והכריז על אמונתו בקב"ה - עכשיו ששמע אברהם שנשבה לוט בידי חיילותיו של נמרוד, חשש מכיוון שלוט היה דומה לו בקלסתר פנים, יכריח אותו נמרוד שייגיד על עצמו שהוא אברהם, וכריז שהגיע להכרה שהוא באמת שגה שהכריז על אמונתו בקב"ה, ומעשיו הוא מאמין באלוהותו של נמרוד. לכן החליט לצאת נגד נמרוד ולהילחם בו, ממה נפשך, אם אברהם ינצח, יראו כולם בשקר של נמרוד, ואם הוא ייהרג, הרי הדבר יתפרסם שאברהם נהרג וא"כ לא יאמינו ללוט כשיגיד על עצמו שהוא אברהם. ולכן היתה מלחמה זו קידוש השם ברבים.

"ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברהם וילכו" (י"ד - י"ג)

בספרו "טעמא דקרא" שואל רבי חיים קנייבסקי, היה צריך להיות כתוב ויקחו את לוט בן אחי אברהם ואת רכושו, ולמה הפסיק "ואת רכושו" בין לוט ובין אחי אברהם? ומתריך, במסכת כלה רבתי [פרק ג] כתוב שמלכתחילה רצו להילחם באברהם, אלא שלקחו את לוט שהיו פניו דומים לו. וכפי הנראה מהפסוקים לא לקחו את האנשים, ורק לקחו את השלל, וכמו שכתוב בפסוק הקודם "ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה ואת כל אכלם". (אמנם נשים וקטנים כנראה לקחו בתור שלל, לכן כתוב בהמשך "וישב את האנשים ואת העם"). לכן בהתחלה לקחו את לוט בגלל הרכוש, וחשבו להחזיר אותו ולקחת רק את הרכוש. אבל אחר כך שראו שהוא בן אחי אברהם, שהרי היה דומה לו, לכן לא החזירו אותו ולקחו גם אותו.

"ויקחו את לוט ואת רכושו והוא יושב בסדום" (י"ד - י"ג)

מי גרם לו זאת, שייבתו בסדום. [רש"י].
למה רש"י מוציא את הדברים מידי פשוטם. אומר ה"מאמר מרדכי", אפשר להסביר בדרך המוסר, הלא לקחו אותו בשבי ואיך הוא יושב בסדום, הרי אדם שבאים עליו ייסורים יפשפש במעשיו. הקב"ה לא מרוצה ממנו במשהו, אז שיחפש!! וכך יהודי צריך לעשות, אבל לוט, שובים אותו ולוקחים ממנו את הרכוש, והוא? עדיין "יושב בסדום" ולא זו משהו בהתנהגותו.

"את לוט ואת רכושו בן אחי אברהם" (י"ד - י"ג)

הכתוב היפה כאן את סדר המילות, כי לכאורה היה צריך להיות כתוב ויקחו את לוט בן אחי אברהם, ואת רכושו וילכו, ומדוע הפסוק נשנה בלא סדר? מתריך בספר "שפתי צדיק" שהכתוב בא לתריך את הקושיה כיצד הצליחו המלכים לשבות את לוט ולא עמדה לו זכות אברהם דודו? התשובה היא, מפני שרכושו היה חשוב לו יותר מאברהם, ולכן לא עמדה לו זכותו, שהרי עיקר מעשיו של אברהם אבינו היו מעשי חסד שמהותם נתינת הרכוש הפרטי לאחרים, ולוט נהג בדיוק היפך מעשי דודו. ומכיוון שרכושו של לוט היה חשוב לו יותר מקרבתו אל אברהם, לכן "את רכושו" נכתב בסמוך ל"לוט", ולא "בן אחי אברהם"...

"ויבוא הפליט ויגד לאברהם" (י"ד - י"ג)

לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה, וכי ומתכוון שיהרג אברהם וישא את שרה. [רש"י וילקו"ש חקת רמז תשס"ה].

רבי שלום שבדרון [בספר "דורש טוב" על הגדה של פסח] באחת מדרשותיו הביא את שאלתו של רבי לייב הסמן זצ"ל: נצייר לעצמנו יהודי הצועד לו מעוטר בטלית ובתפילין לבית הכנסת. בצידי הדרך, עומדים יהודים ולוחשים לעצמם בחרדה: יאתם יודעים לאן הוא הולך? להיכן הוא צועד? לרצוח נפשות, לעבור על עריות...
עוג רץ וצועק: "הצילו - הורגים שם את האחייך שלך, לוט. הצילו!" הרי עוג עסוק במצוה, ודומה למי שממחר לבית הכנסת מעוטר בטלית ובתפילין, ואם כן, מה רוצים ממנו? וכי אין אפשרות להאמין שהיה לו רצון טוב להציל את לוט?!

עוג רץ וצועק: "הצילו - הורגים שם את האחייך שלך, לוט. הצילו!" הרי עוג עסוק במצוה, ודומה למי שממחר לבית הכנסת מעוטר בטלית ובתפילין, ואם כן, מה רוצים ממנו? וכי אין אפשרות להאמין שהיה לו רצון טוב להציל את לוט?!

עוג רץ וצועק: "הצילו - הורגים שם את האחייך שלך, לוט. הצילו!" הרי עוג עסוק במצוה, ודומה למי שממחר לבית הכנסת מעוטר בטלית ובתפילין, ואם כן, מה רוצים ממנו? וכי אין אפשרות להאמין שהיה לו רצון טוב להציל את לוט?!

עוג רץ וצועק: "הצילו - הורגים שם את האחייך שלך, לוט. הצילו!" הרי עוג עסוק במצוה, ודומה למי שממחר לבית הכנסת מעוטר בטלית ובתפילין, ואם כן, מה רוצים ממנו? וכי אין אפשרות להאמין שהיה לו רצון טוב להציל את לוט?!

עוג רץ וצועק: "הצילו - הורגים שם את האחייך שלך, לוט. הצילו!" הרי עוג עסוק במצוה, ודומה למי שממחר לבית הכנסת מעוטר בטלית ובתפילין, ואם כן, מה רוצים ממנו? וכי אין אפשרות להאמין שהיה לו רצון טוב להציל את לוט?!

ואיך בכל זאת, ה"פרא אדם" יכול להחפך לאדם נעלה? על ידי שינצל את ה"נשמת חיים" שלו - "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" - אם הוא עושה מה שמוטל עליו וממשיך את הנשמת חיים על העפר מן האדמה - אם לומד הוא תורה ומשתדל להכניע את גופו תחת ממשלת נשמתו, ולומד מוסר - רק בצורה זו, קיימת אפשרות להחפך לבן אדם שלם ומפואר.

אך כשאין הוא עושה כך, בוודאי מעיר פרא קטן צומח עיר פרא גדול. אם נולד רגז קטן צומח בו כעסן גדול, אם נולד אכזר קטן - מתפתח לאכזרי בעל שם דבר.

נו, עוג מלך למד תורה או מוסר? בוודאי שלא. אם כן, כאשר עומדים ברחוב ורואים אותו רץ, שואלים להיכן ה"פרא" הולך? - פשוט כי הוא בדרך לגלות עריות ולשפוך דמים. כי ללא מוסר וללא תורת חיים, זו הדרך וזו השאיפה. אלו היו מחשבותיו, הן הן רצונותיו, טבעיו ושאיפותיו.

ועלינו לדעת: אם גילינו כח שפל כזה בעוג, הוא קיים בכלם (בפוטנציאל)! המציאות העולמית של: "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה" שייכת לכל מי שנוצר מעפר האדמה.

לכן, מי שמעוניין להיות גבוה יותר - אדם יותר - חובה עליו לשמור על עצמו, לעורר את הלב ביראת אלקים! "את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם". כך נהיים אדם.

"ויבוא הפליט ויגד לאברהם" (י"ד - י"ג)

זה עוג שפלט מדור המבול וכי והיה מתכוון שיהרג אברהם וישא את שרה. [רש"י].

ליודע מחשבות ביום דין. מצד אחד, נראה המעשה הזה כמעשה חסד גדול לאברהם, שהטריח עצמו "הפליט" להודו לבוא מעמק סדום עד ממרא להודיע לאברהם כי בן אחיו נפל לשבי ועדיין ניתן להצילו. אבל אנו שיודעים מה המחשבה, "מתכוון שיהרג אברהם וישא את שרה", הרי זו מחשבה אכזרית ביותר.

אומר רבי יוסף זונדל מסלנט, בוא וראה כמה זכותה של מצוה. כשמושה רבנו יצא להילחם עם עוג, אמר לו הקב"ה "אל תירא אותו". ממה פחד? חשש שמא תעמוד לו לעוג זכותו, שעה שבא להגיד לאברהם כי נשבה לוט אחיינו, ובכך סייע בעקיפין להצלתו של לוט. אותה שעה עמד עם שלם, שישים ריבוא, ובראשו בחיר המין האנושי - משה רבנו, וחששו מפני זכותו של אחד, זכות שהיתה תלויה במעשה שנעשה לפני שנים רבות קודם שנפגשו בני ישראל בעוג. ולא עוד, כל כוננתו של עוג לא היתה אלא לב רע ומחשבת רציחה שיהרג אברהם, וישא הוא את שרה. וגם הטובה שיצאה מכך שבסופו של דבר הרי לא היתה טובתו של אברהם אבינו, כי אם של לוט. ועם כל זה, משה רבנו ירא מזכות זו. על אחת כמה וכמה גדולה לעין ערוך זכותו של אדם העושה דבר טוב וכוננתו לטובה, ואף את הטובה מפיק יהודי כשר ונאמן.

"ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי" (י"ד - י"ג)

מהו "אברהם העברי"? אומרים חז"ל [בראשית רבה מ"ב - ח]: "כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד". לכאורה צריך להבין, הלא קודם לכן כבר הוזכר השם "אברהם" כל כך הרבה פעמים ולא נזכר עמו התואר "עברי". מדוע דווקא כאן נאמר עליו שהוא "אברהם העברי"? אומר האדמו"ר רבי יואליש מסאטמר זצ"ל: תוכניתו של הפליט היתה, שאברהם ימות במלחמה והוא ישא את שרה לאשה. והרי היה זה מצב של פיקוח נפש, וכיצד עלה בדעתו שאברהם ייצא למלחמה כה מסוכנת? התשובה היא: כי הפליט הכיר את אברהם וידע שהוא "אברהם העברי", ולמען עקרונותיו מוכן הוא להילחם נגד כל העולם, ממילא היה ברור לו שכשישמע שנשבה לוט בן אחיו - ייצא להילחם למרות הסכנה הגדולה שבדבר.

"וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את הניכיו" (י"ד - י"ד)

אברהם אבינו אמר אצא ואפול על קידוש שמו של מקום. לכאורה איך הסתכן במלחמה זו, הרי לוט לא התנהג כשורה, ונפרד מדרכו של אברהם ובחר לשבת בסדום, עד שאמר אי אפשר לא באברהם ולא באלוקיו, וא"כ למה הכנים אברהם את עצמו לסכנה עד שבקושי ניצל שאמר "ואנוכי עפר ואפר" - עפר ע"י המלכים ואפר ע"י נמרוד.

מסביר ה"באר יוסף", כיון שאברהם הבטיח ללוט כשאמר לו "הפרד נא מעלי אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה", וכתב רש"י בכל אשר תשב לא

ארחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר, וסוף דבר הוצרך לו, שנאמר "וישמע אברהם כי נשבה אחיו". וכיון שהבטיחו, רצה לעמוד בדיבורו, שלא יראה כאילו אומר ואינו עושה ויצא חילול ה'. ולכן מובן למה מלחמת ד' מלכים נקראת אחד מעשרת ניסיונות, שלכאורה שאר הניסיונות נכפו עליו, כמו כבשן האש, לקחת שרה והעקידה, אבל כאן נכנס אליו מדעתו, וא"כ מה הניסיון כאן. אלא, שהיה ניסיון האם באמת יכנס למלחמה כדי לעמוד בדיבורו ולא יהיה ח"ו חילול השם.

ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכבם" (י"ד - ט"ו)

"יחלק" בגימטריה "פסח", כמו שייסד הפייטן "אז רוב ניסים הפלאות בלילה, גר צדק - אברהם - נצחתו כנחלק לו לילה".

"ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן וכו'" (י"ד - י"ה)

לכאורה קשה, מדוע הפסיקה התורה במילת "לחם ויין" באמצע, ולא כתבה "ומלכי צדק מלך שלם והוא כהן לקל עליון הוציא לחם ויין"?

בספר "פתחי שערים" לרבי יששכר ונגרד כתב, הגמרא במסכת תענית [כ"ו:] אומרת, למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת ברכת כהנים? אלא, מה נזיר אסור ביין, אף כהן מברך אסור ביין. ומאידך, בירושלמי במסכת פסחים [פ"ה הלכה ו:] מצינו שיין שבתוך המזון אינו משכר, וא"כ היה קשה, איך הוציא יין, והלא יין משכר וכהן אינו יכול לשתות? אבל כיון שגם הוציא לחם, א"כ היין בא בתוך הסעודה ואינו משכר, ובמקרה כזה מותר לכהן לשתות יין. ולפ"ז מבואר הפסוק כמין חומר: "ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין", ולמה עשה כך ולא הוציא בהתחלה יין, בגלל ש"הוא כהן לא-ל עליון" ומותר לו לשתות יין רק בתוך הסעודה או לפני הסעודה, ולכן הוציא לחם שיהיה יין הנצרך לסעודה, ואז מותר לשתות גם קודם הסעודה.

ה"חתם סופר" מתרץ, מכאן ראה שמלכי צדק לא היה כהן מקודם, אלא רק לאחר שהוציא לחם ויין קיבל דין של כהן. ומכאן ראה לגמ' (וימא ע"א). הרוצה לנסך יין ע"ג המזבח, ימלא גרונו של ת"ח יין - לכן כשהביא מלכי צדק לחם ויין לאברהם אבינו, הוא נהיה כהן לקל עליון - המיני הוא אישי, שנאמר "הוא כהן" ואין בניו כהנים.

"וברוך קל עליון אשר מגן צריך בידך" (י"ד - ט"ו)

כתב בעל הטורים, שבע פעמים נכתבה ברכה להקב"ה. א'. "ברוך ה' אלוקי שם". ב'. "וברוך א-ל עליון". ג'. "ברוך ה' אלוקי אדוני אברהם". ד'. "ואברך את ה'" (כ"ד - מ"ה). ה'. "ויאמר יתרו ברוך ה'". ו'. "ואכלת ושבעת וברכת את ה'" (דברים ח' י'). ז'. "ברוך מרחיב גד" - שיש בהם מאה אותיות כנגד מאה ברכות שבכל יום. ז' פסוקים כנגד שבע ברכות שבשבת ויו"ט. בחמישה מהם מופיע שם ה', כנגד חמשה חומשי תורה, ובאם תצרף אליהם "וברוך קל עליון" יהיה שש כנגד ששה סדרי משנה.

"ויאמר אברהם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' קל עליון וכו' ולא תאמר אני העשרתי את אברהם" (י"ד - כ"ב - כ"ג)

בספר "ליקוטי בשמים" שואל מדוע בחר אברהם דווקא במילים "הרימותי ידי", ומפרש, בפסוק בתהילים [קמ"ו] כתוב "פה לחם ולא ידברו עינים לחם ולא יראו אזנים לחם ולא ישמעו אף לחם ולא יריחוון ידיהם ולא ימישוון רגליהם ולא יחלכו", וצריך ביאור מדוע בכלם כתב "לחם" ואילו ביד ורגל לא כתב לחם. מסביר הגר"א, כיון שכל חלקי העבודה זרה נאסרים רק אם הם מחוברים לפסל עצמו, אבל ידיים ורגליים נאסרים גם בפני עצמם, ולכן לא נאמר בהן לחם.

ולפ"ז מסביר, ידיים ורגליים זה הסמל לעוצמתו של האדם - "כחי ועוצם ידי", וכן רגליים שהערכים השתחוו לאבק רגליהם - והאדם מייחס חריצות לרגליו, הלכתי, עשיתי, הבאתי. א"כ הם נאסרים בפני עצמם, כי הם עצמם עבודה זרה. וזה שאמר אברהם אבינו "הרימותי ידי לקל עליון", שהיא לא תאמר "כחי ועוצם ידי".

"הרימותי ידי אל ה'" (י"ד - כ"ג)

שואל ה"משך חכמה" למה מפרעה הסכים לקחת כסף, וממלך סדום לא. ומתריך, אברהם אבינו ניצח במלחמה, יש חשש שאדם יאמר "כחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה". לכן לקח אברהם את ידו ואמר "הרימותי ידי אל ה' קל

עליון" שהוא נתן לי את הניצחון, לכן אין לי קשר לשלל הזה, שאינו שייך לי כלל. אבל אצל פרעה, כל העניין היה נס, ואין צד לומר כוחי ועוצם ידי ולכן אין מניעה לקחת כסף מפרעה. (וע"ע לעיל פ"ב פי"ג)

"אם מחוט ועד שרוך נעל" (י"ד - כ"ג)

יש להקשות, הרי גם חוט וגם שרוך נעל אין להם ערך, ובשלמא אם היה אומר מחוט ועד זהב היו מובנים דבריו, אבל כעת שאמר מחוט ועד שרוך נעל מה חידוש יש בזה, ועוד יש כאן מקום לשאול אולי דברים קטנים לא לקח אבל דברים גדולים כן לקח? ומתציים, רמז רמז לו, שאינו מעוניין בשום קשר איתו, בין קשר של קיימא ובין קשר שאינו של קיימא. וזה ה"חוט", משתמשים בו לקשור חפצים ועושים איתו קשר של קיימא, וה"שרוך נעל" הוא קשר שאינו של קיימא, כי בכל יום פותחים אותו.

ויש להוסיף, הגמ' בסוטה [י"ו:] אומרת, דרש רבא בזכות שאמר אברהם למלך סדום "אם מחוט ועד שרוך נעל לא אקח", וכו' ישראל לחוט של תכלת במצוות ציצית, ולרצועה של תפילין. בציצית קושרים קשר של קיימא, אבל בתפילין עושים בכל יום קשר על היד, כדי לקיים "וקשרתם לאות על ירך", וכן על הראש, אך אחרי התפילה מורידים את התפילין, וא"כ זה קשר שאינו של קיימא. ולכן שלח לו הקב"ה שכרו מידה כנגד מידה, שלא רצה לעשות שום קשר עם מלך סדום, עשה לו הקב"ה קשר, בין של קיימא ובין קשר שאינו של קיימא!

ו"המשך חכמה" מוסיף, יתכן שבגלל זה בתפילת שחרית שאברהם תיקן אנו מניחים תפילין ומתעטפים בטלית גדול. ו"בעטרת זקנים" (סימן כ"ה) נותן בזה סימן, שמתחילה ילבש טלית בחוטי ציצית, ואח"כ תפילין שיש בהם קשרים. "אם מחוט ועד שרוך נעל" (י"ד - כ"ג)

האדמו"ר ממודוץ מתרץ והנה טבעו של החוט שכאשר קושרים אותו, הקשר נעשה קשר של קיימא שאינו מותר בקלות. אך טבעו של שרוך הנעל שקישרו מותר בנקל, שכן ע"י ההליכה בנעליים הקשר מתרופף. וכך רמז אברהם למלך סדום: איני נוטל ממך ממון מפני שאיני חפץ להיות עמך בקשר ובברית כלשהי, לא בקשר שהוא כחוט - קשר של קיימא, ואף לא בקשר שהוא כשרוך נעל - קשר שטבעו להתרופף לאחר זמן...

"אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך" (י"ד - כ"ג)

אברהם לא לוקח כלום, ואפילו לא שכר טרחה. שואל ה"חתם סופר", לכאורה יש בזה איסור של לא תחנם, שנותן לגוי מתנת חנם. ומתריך, כיון שרדיפה זו היתה בליל פסח, היתה בעיה של שכר שבת ויו"ט.

"אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך" (י"ד - כ"ג)

רבנו בחיי אומר בשם רבנו סעדיה גאון - אברהם אבינו הזכיר את החי, הצומח והדומם. ביאור הדברים - "אם מחוט" זה הצומח, שהרי החוטים בזמנם נעשו מפשתן וכדו' וכולל התבואה והפירות, "ועד שרוך נעל" זה החי שהנעל עשויה מבע"ח, וזה כולל את העופות והבהמות, "ואם אקח מכל אשר לך" זה הדומם, וכולל הכסף והזהב, אבנים טובות ומרגליות. מביא בספר "ליקוטי יהודה" בשם ה"אמרי אמת", שהגמ' (בב"ב ט"ו:) אומרת שכל מי שלקח פרוטה מאיוב היה מתברך, ולכן אמר אברהם שגם אם אקח ממך שרוך, הרי אתה תגיד שבגלל זה התברכתי, לכן גם שרוך נעל לא אקח ממך.

"אל תירא אברהם אנכי מגן לך" (ט"ו - א')

קושיא מופלאה הובאה בקובץ המאסף (קובץ שיצא לאור בירושלים לפני כמאה שנה): "מדוע נקרא ציור בעל שש קצוות 'מגן דוד' ולא 'מגן אברהם', הלא ה' אמר לאברהם 'אנכי מגן לך'? ואף התירוץ המובא שם תירוץ נפלא: הנה מסופר בגמ' [סנהדרין ע"ה] ששישבי אחיו של גלית ביקש להרוג את דוד כנקמה על הריגת אחיו, ומעשה שטן היה והגיע דוד לארץ פלישתים, וכשראהו ישיבי כפתו והניחו מתחת לקורת בית הבה, וכשהוריד את הקורה נעשה לדוד נס ונתרככה הארץ מתחתיו ושקע בה. ואחר כך מסופר ששישבי זרק את דוד השמימה ותקע את רומחו בארץ כדי שדוד יפול עליו, ובאותו רגע בא אבישי בן צרויה והוציא מפיו שם קדוש והעמיד את דוד תלוי בין שמים לארץ, וכך הצילו מידי ישיבי. והנה אצל אאע"ה מצינו שהקב"ה הגן עליו כדרך מלך שמגן על חייליו - מארבע רוחות השמים הסובבות אותם - צפון, דרום, מזרח ומערב. אך על דוד המלך הקב"ה הגן משש רוחות השמים - מארבע רוחותיו בכל המלחמות, ואף מלמעלה ומלמטה, מלמעלה - כאשר קורת בית הבה כמעט מחצה אותו

מלמעלה, ומלמטה - כאשר כמעט נפל למטה ונדקר ברומחו של ישיבי. על כן נקראת הצורה "מגן דוד", הואיל ודוד היה מוגן ממש רוחות, כפי צורת אותה ציור! (הובא בספר "פרדס יוסף")

"אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר" (ט"ו - א)

יש להקשות מה הדגישה התורה שדווקא אחרי הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם? אומר ה"משך חכמה", הקב"ה הבטיח לאברהם את ארץ ישראל, ובתקופה זו הכנעני הלך והתעצם וכבש את ארץ ישראל מזרעו של שם [ג-ב-ו], ולכאורה הבטחתו של הקב"ה היתה ההפך ממה שנראה בעיני בשר ודם. אבל אחרי הדברים האלה, אחרי שנחרץ דינם של סדום ועמורה, קל יותר להבין את המהלך של הקב"ה, שהרי סדום ועמורה היו רשעים, ובכל זאת כל זמן שלא הגיע זמנם ולא נתמלאה סאתם לא נענשו, ולא עוד אלא שנעשו להם ניסים במלחמות המלכים, נפלטו מהחרב, מלך סדום יצא שלם מבור הטיט, וגם חזר איתן לביתו עם שללו בידו וכל עמו המשיכו לשבת בשלווה עד אשר התמלאה סאתם. וא"כ המציאות של שלווה שהיתה בסדום, אינה מלמדת כלום על העתיד.

זה מה שרצה הקב"ה ללמד את אברהם, אחר הדברים האלה, אחרי סיפור שלווה של סדום, אל תתפעל ממה שהכנענים כובשים את ארץ ישראל, שכל זמן שלא הגיע שעתם לאבדון, לכן עכשיו משחקת להם שעתם, ורק... דור רביעי ישובו הנה, כי לא שלם עוון האמורי.

"אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם" (ט"ו - א)

בתרגום יונתן בן עוזיאל, וכן בתרגום ירושלמי כתוב, שאברהם חשש שקרובי המלכים שהרג, ירצו לגאול את דמיהם, ולא יינצל כיוון שכל זכויותיו המעטות כבר נגמרו בשעה שנלחם בהם ונצחם.

אומר רבי אהרן קוטלר, למדים אנו מכאן כמה היה גדול אברהם אבינו במידת החסד, שאם אחרי שניצח את כל המלכים, פחד, כ"ש לפני המלחמה פחדו היה כפל כפליים, ובכל זאת לא נמנע למסור נפשו עבור הצלת לוט, וזה אותו לוט שנפרד והתרחק ממנו והאהיל עד סדום, ובכל זאת הוא סיכן נפשו למענו.

"ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים וכו' ויאמר לו כה יהיה זרעך" (ט"ו - ה)

ויוצא אותו החוצה ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך, שראית במולות שאינך עתיד להעמיד בן, אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן, וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד. אני קורא לכך שם אחר וישתנה המזל. [רש"י].

הרב וואלף מביא בהגדה של פסח "אדיר במלכות", מעשה באחד שהגיע לרבי אהרן מסדיגורא ובכה שעומד לפני משפט קשה וצפוי לו עונש כבד, כל ההוכחות נגדו ואינו רואה כל דרך להינצל, אין לי שום עצה. ענה לו הרבי, כשאין לאדם עצה אז "עצת ה' היא תקום" (משלי י"ט - כ"א), וכך היה, הלך למשפט ויצא זכאי. כשבא להודות לרבי על ה"מופת" על "רוח הקודש", אמר לו הרבי, לא רוח הקודש, לא מינייה ולא מקצתיה. - אלא, כך מקובלני מרבתי, שכשאדם מגיע להתפלל אל הקב"ה, הוא מגיע עם עשר עצות איך כדאי לטפל בעניין שלשמו הוא מתפלל. וכשהוא לא מצליח, הוא חושב שהכל הסתיים, ואין עוד סיכוי ותקווה, ונופל לזרועות הייאוש. אפילו אברהם אבינו הסתכל באצטגנינות - הוא כבר בן שבעים וחמש שנה ואין לו ילדים. הסתכל בכוכבים וראה שגם לו וגם לשרה לא יכולים להיות ילדים. - אמר לו הקב"ה, מי אמר שאין עוד סיכוי, לאברם אין ילדים, אך לך יקראו אברהם ולאברהם יהיו ילדים. לשרי אין ילדים, אבל לשרה יש. כאשר מגיע מצב שאדם מבין כי אין לו יותר מה לעשות, אז עצת ה' היא תקום. אבל כל זמן שיש לאדם עצות, אומר הקב"ה עשה כפי שאתה חושב. ורק לאחר שאדם מנסה את כל הדרכים, ורואה שאין לו עצה, אז עצת ה' היא תקום. וזה מה שנאמר בתהילים (ג-ב-ג) האדם כביכול שואל את הקב"ה - "עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר פניך ממני". והתשובה "עד אנה אשית עצות בנפשי" - כל זמן שיש לך עצות, אומר הקב"ה תסתדר לבד, וכשכבר אין לך עצות, אז הקב"ה ישלח לך את ישועתו.

"ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים וכו' ויאמר לו כה יהיה זרעך" (ט"ו - ה)

שואל רבי מאיר שפירא מלובלין, מדוע נאמר פעמיים "ויאמר", הרי לכאורה זו אמירה אחת? אלא מוסר נפלא אפשר ללמד מכאן, שתי אמירות יש כאן, באמירה הראשונה הקב"ה מצווה את אברהם אבינו "הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם", כאן חיכה כביכול הקב"ה לראות איך אברהם אבינו יגיב. ומה שכתוב פעם נוספת "ויאמר לו כה יהיה זרעך" יתכן לומר שאברהם אכן ניסה להתחיל לספור, לא בגלל שחשב שיוכל לספור, אלא שקיים את ציווי הקב"ה, ואז הוסיף הקב"ה ואמר: אני מברך אותך "כה יהיה זרעך", שגם הם יקיימו את המצוות למרות שלא ברור יהיה להם האם הם יוכלו לעמוד בהם. לפעמים קורה שיהודי באמת רוצה להתחזק בקבלה מסוימת, אבל הוא מרגיש ש"זה גדול עליו", "מה לי ליראת שמים", מה לי ולהתחזקות? מה לי לציצית, לשבת וכו', זה קשה, אין מצב שאני אעמוד בזה. כאן צריכים ללמוד מאברהם אבינו, אפילו במצב שנראה לך שאתה לא יכול, פשוט תתחיל, ואז תראה איך הקב"ה עוזר לך אתה מצליח..."

"ויאמר לו כה יהיה זרעך והאמין בה' ויחשבה לו צדקה" (ט"ו - ה - ו)

יש להבין מדוע רק עכשיו החשיב לו ה' צדקה. מתרץ ה"ישמח משה" אך הנה ידוע כי אברהם אבינו היה וותרן בממונו שלא רצה ליהנות מרכוש סדום ועמורה, והיה לו עין טובה ונפש רחבה לתת לכל אחד אכילה שתיה ולינה, ואדם אשר לא זכה לילדים ולא למשפחה כאוות נפשו, אין זה חידוש שהוא מפזר ממונו לצדקה, כי למי יחזיק הכסף אם אין לו יורשים, אבל אחר שהשי"ת בשר לאברהם שיהיה לו זרע, נכדים ונינים, כעפר הארץ, וא"כ יש כבר מי שיירש את נכסיו ובכל זאת ממשיך לחלק צדקות ועושה הנסות אורחים וכו', זה כבר נחשב לצדקה אמיתית. ולכן אחר שה' אמר לו 'כה יהיה זרעך' והמשיך בדרכו הרחבה, אז 'ויחשבה לו צדקה', זו צדקה אמיתית.

"אני ה' אלוך אשר הוצאתיך מאור כשדים" (ט"ו - ז)

בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש, אמר גבריאל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש. אמר לו הקב"ה: אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמי, נאה ליחיד להציל את היחיד. [פסחים ק"ה].

התורה העלימה את כל ענין הנס שהיה בהצלתו של אברהם אבינו מאור כשדים, והוא מוזכר בפסוק זה רק בהבלעה - וגם לא מוזכר בתורה הניסיון של אור כשדים, שמסר נפשו להישרף על אמונתו, ולכאורה ניסיון אור כשדים גדול מהניסיון בעקידת יצחק, שהרי בעקידה הצטווה לעלות את בנו, ובאור כשדים התבקש להעלות את עצמו על המוקד. ועוד, שניסיון העקידה היה בזקנותו שכבר היו לו אלפי תלמידים והפיץ את אמונת הקב"ה ברבים, ואילו ניסיון אור כשדים היה בצעירותו כשעדיין עמד נגד כל העולם.

בספר "ישועת מולכו" לרבי יהושע מקוטנא שואל שאלה נוספת, מדוע בכל עשרת הניסיונות לא מוזכר כלל הניסיון של "אור כשדים" והנס הגדול שהיה לו שם? עוד יש להקשות, בגמרא פסחים הנ"ל מבואר שהקב"ה בעצמו הציל את אברהם אבינו לעומת זאת, אצל חנניה מישאל ועזריה מצינו שהמלאך הצילם. והשאלה, מה נשתנה מסירות נפש זו ממסירות נפש זו, וכבשן זה מכבשן זה?

מתרץ רבי יהושע מקוטנא, מצוות קידוש השם היא רק כאשר רוצים לכפות אדם מישאל לעבוד עבודה זרה, אבל אינו מחויב להתגרות בעובדי עבודה זרה כדי שיבוא לידי ניסיון וקידוש השם, ואולי אפילו יחשב מאבד עצמו לדעת. ואף מבקשים אנו "ואל תביאנו לידי ניסיון". אבל אברהם, מידה אחרת היתה בו, שהתגרה בנמרוד ודורו, ומה שהפילו לכבשן האש היתה כבר נקמתו של נמרוד על התגרותו של אברהם. סיפורי התורה נכתבו לדורות, ולהורות לנו את דרך התורה, ללמד אותנו את המעשה אשר עלינו לעשות.

דרך זו של אברהם אבינו שהתגרה בנמרוד אינה דרך לרבים, ורק אברהם שהיה יחיד בעולם באמונתו הטהורה, ועמד נגד כל בני דורו להוכיחם ולהאיר להם את החושך. כאשר נכנס לסכנה, נעשה לו נס וניצל, אבל אין זו הוראה לדורות. ולכן מובן מדוע לא הוזכר הנס של אור כשדים, וזה הכוונה בתגובת הקב"ה למלאך גבריאל "הוא יחיד בעולמו", כלומר, בשביל שהוא יחיד בעולמו, לכן חגר עוז להילחם בנמרוד וכל בני הדור, לכן הצלתו לא מיד בית דין של מעלה, שהם דנים על פי דיני התורה, אלא מיד הקב"ה בכבודו ובעצמו.

המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין בספרו "אור יחזקאל" ימים נוראים מבאר, על פי דברי החסיד יעב"ץ (אבות ה' - ב), שניסיון העקידה היה בגלל ציווי ה' שאמר

לו "והעלהו לעולה", משא"כ אור כשדים לא הצטווה למסור נפשו לשריפה, ומסר נפשו רק מכח הכרה עצמית שהשכיל והבין את האמת. ומעשה הנעשה בגלל ציווי הוא מעשה גדול יותר, לכן לא ראתה התורה להאריך על אור כשדים, שמה שמסר נפשו באותה שעה, היה זה מתוך שכל והבנה שמסר נפשו לאהבת האמת, כמו שכל פילוסוף מוכן למות עבור דעתו, עבור דבר שהשכל הישר מכריחו. אבל הניסיון הגדול יותר הוא בדבר שמצטווים אע"פ שאין השכל מחייבו ומשיג ענינו, כפי שהיה בניסיון העקידה.

הרמב"ם בהלכות ע"ז (פ"א) אומר, שאברהם אבינו הכיר את בוראו כשהיה בן שלש, למד תורה ולימודה לאחרים. אומר האדמו"ר רבי יואל מסאטמר, בכל זאת, אלפיים שנה הראשונים לבריאת העולם נקראים "שנות תוהו" על אף שחי בהם אברהם אבינו כיוכל שנים. אבל כיון שלא היה עדיין מעשים של "מסירות נפש וקידוש ה' בפועל", נחשבות שנותיו אלו במניין ב' אלפים תוהו. - רק אחרי שירד אברהם אבינו לכבשן האש עבור אמונתו, שהעולם ראה פעם ראשונה מאז הבריאה אדם הקורא בשם ה' בפרהסיא, ומוסר נפשו להריגה למען ייחודו יתברך, רק אז הסתיימה תקופת ה"תוהו" והתחילו שני אלפים - תורה - א"כ, אור כשדים היה הבסיס להתחלת תקופת תורה, ורק אחרי שמלאו לאברהם חמישים ושתיים שנים ועבר את הניסיון של אור כשדים, התחילו ב' אלפים תורה.

"ויאמר וכו' במה אדע כי אירשנה" (ט"ו - ה)

רבי איצלה מוואלווין שואל, מדוע רק על בשורת ארץ ישראל שאל "במה אדע", אבל על בשורת הבנים כתוב "והאמין בה"? ומתיר, את הבנים היה עתיד לקבל שלא על חשבונם וחובתו של אף אחד, אבל ארץ ישראל ששלטו שם שבע אומות, ועתידה להילקח מהם ולהעבירה לעם ישראל, לזה חשב שצריך זכות מיוחדת.

רבי רפאל הכהן מהמבורג כותב: חלילה לנו מלחשוך בראש המאמינים שיבקש אות ומופת לקיום הבטחה הקב"ה, אלא, הגמ' בכבא בתרא [ק"ג:] אומרת שמתנה יש לה הפסק, כלומר, עלולה להילקח בחזרה, אבל ירושה אין לה הפסק. לאברהם היה ספק, כי לכאורה הפסוקים סותרים, שהקב"ה אמר לו "אני ה' אשר הוצאתיך וכו' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה", לתת משמעו מתנה, לרשתה משמעו ירושה - לשון המשתמע לשתי פנים, לכן חשב שכדין מתנה, יהיה לנתנית הארץ הפסק, מפני שיגרום החטא, ושאל "במה אדע כי אירשנה", מלשון ירושה, ולא יהיה לה הפסק כלל. על זה ענה לו הקב"ה "קחה לי עגלה משולשת", ורמז לו כמאמר חז"ל, שעל ידי הכפרות שאני נותן לבניך, יתכפרו עוונותיהם ותקיים הארץ בידם.

"ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם" (ט"ו - א')

זו הפעם הראשונה שמוזכרת המילה שמש. מדוע? אומר ה"משך חכמה", עד אז אנשים האמינו שהשמש היא האלוקים, שצריך לעבוד לה, וקראו לה המאור הגדול. אברהם אבינו היה הראשון שהודיע לעולם שיש משהו למעלה מהשמש, והמאור הגדול הוא רק שמש ומאז קראו לה בשם זה שמש.

"כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" (ט"ו - י"ג)
כשמתבשר אברהם אבינו בברית בין הבתרים על גזירת הגלות שבה יהיו בניו, נאמר לו: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", בפשטות המונח למצרים - שם יהיו בני ישראל עבדים ושם יענו אותם.

אולם המהרי"ל דיסקין מבאר, שפרעה נתן לשרה את ארץ גושן במתנה, ולכן ארץ גושן היא הארץ שלהם. כל זמן שהיו בגושן - לא יהיה שיעבוד, אלא בני ישראל יהיו רק גרים שם, וכל עוד שהם יהיו בה, עולים לבני ישראל ימי שבתם שם למנין הגלות, שפרושה שהות במדינה זרה. אך כאשר יצאו מגושן, וילכו להתערב בגויים במצרים, בהיותם "בארץ לא להם" - או אז, "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", הם יחלו לסבול מקושי השעבוד. כך אכן התרחש במצרים. ברגע שהגיעו למצב של "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו ותמלא הארץ אותם" [שמות א' - ז], כלומר החלו להתערב בין הגויים, להתלבש כמותם, ולהראות כמותם וככל שניסו להראות כמותם כך גדלה שנאת הגויים ליהודים כפי שאומר זאת דוד המלך: "ויפר את עמו מאוד ויעצימהו מצרי: הפך ליבו לשנוא עמו להתכלל בעבדיו" [תהילים ק"ה - כ"ד - כ"ה].

ואומר המהרי"ל דיסקין שאז גם החל תהליך ההתנכרות של מלך מצרים, "ויקם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף" [שמות א' - ה]. כך הם פני הדברים לכל אורך ההיסטוריה, אם הקב"ה רואה שאיננו יודעים לעשות "קידוש" הוא מביא את הגויים שיעשו לנו את "הבדלה"... מכאן צאו וראו מה גודל העוון של יהודי הפורץ גדר בתחום ההתקרבות לגויים. ובענין זה היה רבי **עקיבא איגר** זצ"ל אומר: "מים [-הגויים] רבים לא יוכלו לכבות את האהבה [-אש]", הכוונה לאהבת ה' לעם ישראל. למרות שמים מכבים את האש, ובודאי אם המים הם רבים! אבל אם המים נמצאים בסיר והסיר מונח על האש, במצב זה המים לא יכולים לכבות את האש, כלומר, כל זמן שיש הבדלה והפרדה בין ישראל לגויים, הגויים לא יכולים לכבות את האש. אך אם מורידים את ההפרדה ודאי שהמים יכולים לכבות את האש! כשמנסים להדמות לגויים, יכול, חס ושלום, להגיע מצב שהמים יכבו את האש. (הופיע בעלון לאור הנג)

"ועבדום ועינו אותם וכו' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנוכי" (ט"ו - י"ג - י"ד)

מלשון הפסוק משמע שהקב"ה ידון רק את הגוי שיעבוד אותם, אך אין התייחסות בפסוק לגוי שיענה אותם, ומה באמת עם הגוי שיענה אותם? ועוד קשה, מדוע כתוב "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנוכי", את מי ה' עוד ידון פרט להם.

אומר ה"בית יצחק", תקופת השחייה של בני ישראל במצרים, מחולקת לשלושה זמנים. א'. כשיוסף היה חי, לא עבדו בכלל, ורק לא נתנו להם לצאת ממצרים. ואפילו יוסף, כשרצה לקבור את אביו, לא קיבל אישור אלא רק כשביקש. הזמן השני, יוסף ואחיו נפטרו, והעיניו כבר התחילו, אבל עדיין לא בצורה קשה. הזמן השלישי, העיניו הגדול ששחטו את בניהם והעבידום בפרך. וזה מה שאומר ה' לאברהם, "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך", זה זמן אחד. "ועבדום", זה מתייחס לזמן השני. "ועינו אותם", זה מתייחס לזמן השלישי. ואומר ה' לאברהם, דע, שמי שיענה אותם בזמן השני יקבל ממני עונש, אבל לא רק הם, אלא "גם את הגוי אשר יעבודו" בזמן השלישי "דן אנוכי".

"וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנוכי" (ט"ו - י"ד)

רבינו סעדיה גאון אומר, בשתי מילים הבטיח הקב"ה לאברהם כי מלכות מצרים עתידה לתת את הדין. על סמך הבטחה של שתי מילים "דן אנוכי" נתרצחו בזמן יציאת מצרים כל כך הרבה ניסים ונפלאות, אותות ומופתים באדמת בני חם. כל אלו לא פורטו ולא נתגלו לאברהם בשעת הנבואה, רק "דן אנוכי". אם ככה ביציאת מצרים, כמה ניסים ונפלאות עתידים להתרחש בשעת הגאולה העתידה - ביאת המשיח, אשר לו אנו מצפים, גאולה אשר כל כתבי הקודש מלאים בפסוקי הבטחות ונבואות מה שיתרחש...

כיוצא בזה נמסר בשם ה"חפץ חיים", הנביא אומר "ברגע קטן עזבתך וברחמים גדולים אקבצך". מהו אותו רגע קטן? מאז חורבן בית המקדש, עברו עלינו כאלפיים שנה שבהן עברנו הרבה צרות ועינויים. סבל אין קץ וייסורי שאול היו מנת חלקו של העם היהודי, שהקיו מדמו על מוקדי האינקוויזיציה, על חרבותיהם של הקוזקים ועל סכיניהם של פורעי הצלבנים. - שואה אחר שואה עברנו וייסורים ללא גבול, טלטלו אותנו ככף הקלע בין שיניהם של שבעים זאבים - וכל זה אינם אלא "רגע קטן", א"כ יש לנו קנה מידה לנסות ולהעריך פשט ההבטחה האלוקית "וברחמים גדולים אקבצך". - שכן אם זהו "רגע קטן" נבין מה הם "רחמים גדולים".

דן אנוכי" (ט"ו - י"ד)

כתוב ברוקה שבפסוק זה יש רמז למפלת המון. במגילת אסתר מופיעה המון נ"ד פעמים - "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנוכי" - נ"ד פעמים רמז להמון.

"ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (ט"ו - י"ד)

סופי תיבות "לשון" - אומר החיד"א רמז שיצאו בזכות שלא שינו את לשונם.

"ואתה תבוא אל אבותיך בשלום" (ט"ו - ט')

אביו עובד עבודה זרה והוא מבשרו שיבוא אליו, ללמדך שעשה תרח תשובה [ד"ש].

לכאורה קשה, איך הוכח מכאן שעשה תרח תשובה, הרי יכולנו לומר שתרח לא עשה תשובה, ובכל זאת ייכנס לגן עדן כי הרי ההלכה שאם היה אביו רשע ובנו צדיק, אז מכניס הבן את אביו לגן עדן שלא יאמרו "אביו בגיהנום ובנו בגן עדן"? בספר "אדני פז" [ליקוטים לר' מאיר בר לוי ורשא, תר"מ] מביא בשם חכם אחד

מלבוש, שלכאורה ישנה כאן שאלה נוספת, מהו הלשון "אל אבותיך", וכי כמה אבות היו לאברהם? היה לו לכתוב "אל אביך". אלא על כרחך שתרצה עשה תשובה, וכיון שעשית תשובה, ממילא תרצה עצמו מביא את אביו לנך עדין, כדי שלא יהיה בן בנך עדין ואביו בגיהנום, וא"כ מוכן מדוע נאמר "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום", אל אביו ואל אבי אביו.

"ידור רביעי ישובו הנה" (ט"ו - ט"ז)

"דור" בגימטריה מאתיים ועשר. כותב בעל הטורים: רמז שכעבור מאתיים ועשר שנות שעבוד ישובו לארץ כנען.

"ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה" (ט"ז - י"ז)

ויהי השמש באה ועלטה היה (בראשית ט"ז י"ז), אמיטתא הות. (בראשית ט"ז, י"ז) והנה תנור עשן ולפיד, שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן אמר ארבעה דברים הראה לו, גיהנם, ומלכיות, ומתן תורה, ובית המקדש, אמר לו, כל זמן שבניך עסוקים בשמים, הם נצולים משמים. פרשו משמים, הם נדונין בשמים. אמר לו כמה אתה רוצה שירדו בניך, בגיהנם או במלכיות, רבי חנינא בר פפא אמר אברהם ברר לו את המלכיות. רבי יודן ורבי אידי ורבי חמא בר חנינא אמרו אברהם ברר גיהנם והקדוש ברוך הוא ברר לו את המלכיות. [בר"ר מ"ד כ"א].

מבואר במדרש שהקב"ה הראה לאברהם אביו בזמן ברית בין הבתרים שבניו יהיו נתונים תחת שעבוד ארבע מלכויות. ולכאורה קשה, הרי כריתת ברית זה הזמן להבטחת דברים טובים בין שני הצדדים, ולא בשורות קשות ורעות? מותרין רבי משה מרדכי אפשטיין, באותו זמן שנפלה על אברהם תרדמה, ראה ברוח הקודש איך רוח האמונה שהפיח באומה נתונה בסכנה, וחשכת הגלות עלולה לעמעם את אור התורה בישראל - "והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו", וליבו נתמלא דאגה וחרדה לגורל עמו. כיון שכך, בא הקב"ה ובישר לו שאין מקום לדאגה כלל, כי עם ישראל לעולם לא ייבלע ולא ייטמע בין האומות, ורק משום שארבעת המלכויות שישתעבדו בישראל, הן תדאגנה שהיהודים לא יתקרבו אליהם יתר על המידה. "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", הבטחה היא לאברהם, שבכל מקומות פזוריהם יחשבו כזרים ולא כתושבים. זו הברית שנכרתה בין הקב"ה לאברהם, ששנאת האומות לישראל היא שתגן עליהם מפני התבוללות עד ביאת המשיח, וזו באמת בשורה טובה לישראל.

"והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה" (ט"ז - י"ז)

מה עבר בין הגזרים? מסופר שהגור"א מוויילנא עבר פעם ליד מלמד תינוקות ושמע את המלמד מסביר לתלמידיו פסוק זה, ואומר להם "אשר עבר בין הגזרים האלה" זה לא מדבר בהווה, אלא הכוונה לאברהם אביו שנפל לכבשן האש, ועבר בין הגזרים בתוך כבשן האש, וזכות זו עמדה לו לאברהם שיוכה לברית בין הבתרים. ושייבח הגאון הסבר זה. [אף שזה לא הפשט].

"בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה" (ט"ז - י"ז)

בזכות שאכניס צרתי לביתי. [רש"י].

כתוב בספר "נחלת משה", שמו של האדם הוא מהותו, הגר בגימטריה יצחק. כדאית היא שתהיה הגורמת שייוולד יצחק. וזה הפירוש "אולי אבנה ממנה".

"ויבוא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה וכו' ותענה שרי ותברכה מפניה" (ט"ז - ד - ו)

המשגיח של ישיבת לומז'ה, רבי יצחק ברוכסון, שאל, וכי חשודה שרה לענות את הגר שהיא מעוברת רק בגלל שקנאה בה. ומתריך, ודאי שלא, שרה השתמשה בה באותן עבודות שהיתה רגילה לעבוד, אבל הגר הרגישה שהיא כבר לא שפחה אלא אשתו של אברהם, ושרה לא גבירתה. ולכן, אותן העבודות שאתמול נחשבו לדבר הוגן, היום נחשב לעינוי. א"כ יוצא, שהעינוי לא בא מצידה של שרה, אלא מהתנהגותה של הגר. ומוסיף, אם אדם מרגיש שקשה לו לקיים את המצוות וכל אבריו כבדים בשעת קיום המצוות והוא ממש מתענה, זה לא בגלל שהמצוות כבדות, אלא יש לו את התסמונת "ותקל גבירתה מעליה", שאם היה ברור לו שהוא עבד ה', לא היה מקום לכאלו מחשבות.

"ויבוא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה וכו' ותענה שרי ותברכה מפניה" (ט"ז - ד - ו)

הוויכוח בין שרה להגר היה, הגר טענה שאינה שפחה יותר, כי היא התחתנה עם אברהם, והיא לא חייבת יותר לעבוד, ושרה טענה שהיא עדיין שפחה. ואברהם פסק כשרה ולכן ברח. ❖

בזמן ה"נודע ביהודה" גביר נסע עם עגלון במרכבה לעיר אחרת, כשהגיע שעת לילה שניהם הלכו לישון. בבוקר העגלון קם לפני הגביר, לבש את בגדיו וטען שהוא הגביר ופקד על הגביר שינהג את העגלה. כשהגיעו לעיר, רץ הגביר לנודע ביהודה, וכל אחד צועק שהוא הגביר. ה"נודע ביהודה" ביקש שיכנסו אליו למחרת בבוקר, ואמר לגבאי שמחר ישאיר אותם בחדר ההמתנה שעות רבות. למחרת, כשהם יושבים ומחכים וממתנים, הגיע שעת הצהריים, ופתאום פתח הנודע ביהודה את דלתו ואמר "העגלון יקום מיד". מיד קם העגלון על רגליו, אך מיד תפס את עצמו והתיישב מיד, כי הבין שטעה... אך זה היה כבר מאוחד מידי והוא נתפס! דבר מעין זה עשה המלאך להגר. היא טענה כל הזמן שהיא אינה השפחה, לפתע בא המלאך ואמר לה "הגר שפחת שרי" (ט"ז - ה), מיד ענתה "הנני", אך היה זה מאוחר מידי....

"ויבוא אל הגר ותהר" (ט"ז - ד)

ישמעאל נולד מיד - ואמר ה"חתם סופר" בספר "תורת משה" על ספר דברים, בשביל ללדת את ישמעאל לא צריך להמתין זמן רב, אבל בשביל להוליד את יצחק, צריך שבעים וחמש שנות עקרות עם הרבה דמעות, תפילות וביזיונות.

"ותאמר שרי אל אברהם חמסי עליך" (ט"ז - ה)

שרה התלוננה בפני אברהם שלא התפלל עליה, כי אילו היה אברהם מתפלל עליה, ולא רק על עצמו - היתה נפקדת! אבל מה זה קשור לחמס?! כמה הוא גזל אותה?! אומר הרב שך: אנחנו חושבים שגזל זה רק כשמישהו מוציא חפץ, או ממון מחבירו. אבל אין האמת כך, אלא גזל זה גם למנוע טובה מהחבר... וכפרט אם הוא מונע תפילה.

"וימצאה מלאך יהוה על עין המים במדבר על העין בדרך שור ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת ויאמר לה מלאך י-ה-ו-ה שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה" (ט"ז - ז - ח)

שואל רבי מאיר שפירא מלובלין, המלאך שואל את הגר מפני מה את בורחת, והיא עונה לו "מפני שרה גברתי". עונה לה המלאך תשובה שנראית מוזרה, "שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה". וכי כך עונים? הרי לכן היא ברחת, בגלל שענינתה אותה. ומתריך, כל הסיבה שהגר ברחת היא בגלל הגאווה שלא רצתה להיכנע, והעצה כנגד הגאווה היא להכיר מאין באת ולאן אתה הולך. וכך אמר לה המלאך, "אי מזה באת ואנה תלכי", אבל הגר לא מבינה את הרמז, היא עונה "מפני שרי גברתי אנוכי בורחת", ולכן השיב לה המלאך, כיון שלא הבנת את הרמז, סימן שלא למדת ממידותיה של שרי הצדקת, ולכן "שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה".

ויאמר לה מלאך י-ה-ו-ה שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה" (ט"ז - ח)

על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה. [רש"י]

לכאורה צריך למה היה על כל אמירה מלאך אחר, הרי הכל היה אותה שליחות. ותי' בספר "אהלי שם" מכאן רמז למה שאמרו חז"ל [אבות א - ה] אל תרבה שיחה עם האישה, על כן כל אמירה היה מלאך אחר. והוא נפלא.

"ותענה שרי ותברכה מפניה" (ט"ז - ו)

כתב הרמב"ן, חטאה שרה אמנו בעיניו הזה, וגם אברהם, בהניחו לעשות כך, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שיהיה פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני עינוי. ורבי אליעזר אשכנזי בספרו מעשה ה' הביא ראיה לדברי הרמב"ן, שהמלאך ציווה על הגר לקרוא לו ישמעאל. ולמה, "כי שמע ה' אל ענייך", שמיעה לשעבר. ולכאורה אם הכל זה רק סימן לעבר, היו צריכים לקרוא לו שמע-אל. מכאן שהכוונה לקולה של הגר שיבוא לידי ביטוי רק בעתיד, שעה שיענה זרע ישמעאל את זרע אברהם, וגם אז ישמע ה' את צעקת עם ישראל.

"והוא יהיה פרא אדם" (ט"ז - י"ב)

תמיד בתורה מזכירים את שם העצם לפני שם התואר, כמו למשל אדם חכם ולא חכם אדם, וכמו איש עשיר, איש נבון, ולמה כאן כתוב פרא אדם. ואמר רבי יהושע לייב דיסקין, רמז לכך שעיקרו יהיה פרא, ואילו האדם שבו יהיה טפל לעומת הפרא שבו. הפראות של ישמעאל אינה סתם תואר המלווה, כי אם עצם מעצמותו. וידוע בשם ה"חפץ חיים", שהתורה היא נצחית, ואם התורה אומרת על ישמעאל שהוא יהיה פרא אדם - ישמעאל יישאר לנצח פרא אדם. - ואפילו יתאספו כל עמי התרבות שבעולם וירצו להנכח ולעשותו בן תרבות, שלא יהיה פרא אדם, לא יוכלו בשום אופן. וגם אם הוא יהיה עורך דין - הוא יהיה עורך דין פראי, וגם אם הוא יהיה פרופסור, אזי הוא יהיה פרופסור פרא אדם.

"והוא יהיה פרא אדם" (ט"ז - י"ב)

שואל רבי דניאל מושקוביץ, איזו מין "בשורה" זו שבשירה המלאך, שיהיה בנה ישמעאל "פרא אדם"? ועוד, כיצד זה מתקשר עם אותו ענין שאנו עוסקים בו, בריחתה והזרתה לבית שרה? ומתריך, עתידו של ישמעאל כ"פרא אדם", אינו בבחינת חוק שאינו מובן, אלא תוצאה ישירה של התנהגות אמו. דווקא בריחתה של הגר משרה והסרת העול מעצמה, גרם שבנה יפרוק עוד יותר עול דרך ארץ, יגדל כפרא אדם שידו בכל ויד כל בו. ולכן ביקשה המלאך "שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה", והודיע לה את עתיד בנה "והוא יהיה פרא אדם", כדי שתעצור את המשך ההתדרדרות העתידה של ישמעאל, ע"י זה שתשוב לשרה.

"ידו בכל ויד כל בו" (ט"ז - י"ב)

בברכת המזון אומרים "בכל מכל כל כן יברך אותנו", למה הכוונה? מסביר ה"חתם סופר" אצל אברהם אבינו כתוב "וה' ברך את אברהם בכל" - אצל יצחק כתוב "ויתן לו מעשר מכל", ואצל יעקב כתוב "יש לי כל". - המילה "בכל" כוללת את הכל ועוד עורך שלא צריכים לו. וכן "מכל" כוללת את הכל ועוד תוספת, כי לאברהם היה את תוספת ישמעאל, לכן היה לו בכל - תוספת שאינה צריכה. ליצחק היה את עשיו - מכל - עודף שלא צריכים לו. אבל ליעקב היו שנים עשר שבטים. ולכן נאמר "כל", שזה הכי טוב. כשישראל לא עושים רצונו של מקום, חלילה כולם נמצאים במצב של "בכל", שישנם תוספות לא רצויות, ואז ידו של ישמעאל שולטת בנו - "ידו בכל". אבל כשישראל עושים רצונו של מקום - יש לנו דין של "כל" - ואז "יד כל בו", אנחנו נשלוט עליהם.

"הגם הלום ראיתי אחרי רואי" (ט"ז - י"ג)

לשון תימה, וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם, ששם הייתי רגילה לראות מלאכים. [רש"י].

מסופר על משכיל אחד שפגש ברבי חיים סולובייצ'יק מברסק. והציע לו פירוש על הפסוק "הגם הלום ראיתי אחרי רואי" שונה מפירושו רש"י המפרש שהגר תמחה האם סבורה הייתי שפה אראה מלאכים אחרי רואי אותם בבית אברהם. לדבריו הפירוש הוא, שהגר תמחה הגם "הלום" ראיתי מלשון צעדים. כמו "הלמות סוס". כלומר, האם צעדים ראיתי אחרי ראיתי אותם, סימן שהם מלאכים. עליהם נאמר שכף רגלם ככף העגל.

אמר לו ר' חיים, שאי אפשר לפרש את הפסוק אלא רק כפירושו של רש"י. והפירוש שלך, מוטעה. משום שמצאנו בתורה שני מילים נרדפות על המילה "תימה". "האף" ו"הגם" וההבדל ביניהם ש"הגם" הוא לשון תמימה אבל בכל זאת הדברים התרחשו. כמו "הגם שאול בנביאים" שהוא לשון תימה. ואכן היה כך, שהיה בין הנביאים. או "הגם לכבוש את המלכה עימי בבית" שאכן המן נפל על המייטה. היינו תמימה שאכן התקיימה.

לעומת זאת, התימא בלשון "האף". משמעותה שלא יתכן הדבר. כמו "האף תספה צדיק עם רשע" שבשום אופן לא יכול להיות. וזה דברי הקב"ה לאברהם. "למה זה צחקה שרה לאמור האף אמנם אלד ואני וקנתי". טענת הקב"ה היתה על תמימתה של שרה דבלשון "האף" שלא יתכן קיומה של הבטחה זו. אחרי שהקב"ה הבטיחה. אילו שרה היתה מבטאת בלשון "הגם" שכאמור משמעותה תמימה אבל זה יתקיים. לא היה עליה כל טענה.

"ולא יקרא עוד את שמך אברהם והיה שמך אברהם" (י"ז - ה)

לארבעה אנשים בתורה נוספה אות לשמם, אברהם, שרה, יתרו, יהושע, וביחד כל האותיות שם ה- ו- י- ה, ומדוע דווקא הם זכו? כי הם קשורים לגיור... אברהם גייר אנשים, שרה גיירה נשים, יתרו הוא אבי אבות המתגיירים ויהושע גייר את אנשי גבעון. ומכאן מוסר השכל, הרוצה שהקב"ה ישרה שכינתו במעשיו, העצה היא, תהיה שותף בקירוב רחוקים תחת נפיש השכינה. כל אחד כפי יכולתו, בגופו או בממונו.

"ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם" (י"ז - י"ב)

הרחמן הוא יברך את אבי הילד ואמו ויזכו לגדלו ולחנכו ולחכמו מיום השמיני והלאה ירצה דמו ויהי ה' אלוקיו עמו.

הרחמן הוא יברך רך הנמול לשמונה ויהיו ידיו ולבו לא-ל אמונה ויזכה לראות פני השכינה שלש פעמים בשנה. [ברהמ"ז].

הרחמן אלו ועוד נוספים מברכים בברית מילה בברכת המזון. שואל ה"אמרי אמת", מדוע מה שמברכים מיום השמיני והלאה ירצה דמו? נמצא בהרחמן שפותח בברכה שמברכים את אבי הילד ואמו ולא בהרחמן שמברך את הילד עצמו, ומתריך, שבזמן המילה לא ידוע אם הנימול מרוצה ושמה במצווה ובייסורים, כי אין לו אפשרות להתנגד, אבל אחרי שגם לו נולד בן ומוסר את בנו למילה, מתגלה למפרע שגם מילתו עצמו היא לרצון. וזה שאומרים "הרחמן הוא יברך את אבי הילד וכו' מיום השמיני והלאה", היינו, כשמוסר את בנו למול, אז "ירצה דמו" של האב, שהתברר שגם מילתו היתה ברצון, ולכן אומרים את זה ב"הרחמן הוא יברך את אבי הילד".

"ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם" (י"ז - י"ב)

רבי חיים צבי מאויהל בעל "עצי חיים" דרש בסעודת ברית מילה, וכך אמר: החיים של יהודי דומים לרכבת, ישנם תחנות ויש לוח זמנים. מי שלא מגיע בזמן לתחנה, איחר את הרכבת. חז"ל במסכת אבות קבעו לנו לוח זמנים. "בן חמש למקרא בן עשר למשנה בן שמונה עשרה לחופה". צריך להקפיד על לוח זמנים, צריך ללמוד בגיל צעיר ולא כאותם אנשים, שקודם עובדים ובסוף נזכרים ללמוד, או קודם לומדים חכמות חיצוניות ואח"כ לומדים. וכמו כן צריך להתחתן בזמן וכו'. וזה שאומרים לבעל הברית, "כשם שנכנס לברית" - כמו שהברית נעשה בזמן, כך צריך לעמוד בלוח הזמנים גם בשאר התחנות.

"ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם" (י"ז - י"ב)

בספר "תורת חיים" - בריסק מובא, פעם נפגש רבי גרשון הנוך מראדיזין עם רבי חיים סולובייצ'יק. ביקש האדמו"ר להוכיח לר' חיים מגומרא, שאי אפשר להבין אותה אלא על דרך החסידות. הגמ' במס' שבת (קל"ב:) אומרת, מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת. ר' אליעזר בן עזריה אומר: מה מילה שהיא אחת מאיבריו של האדם, דוחה את השבת. קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת. שאל האדמו"ר, איזה מין ק"ו הוא זה: מילה אם היה נשקפת סכנה לאבר כשלא ימול והתורה מתירה למול בשבת, בגלל זה יכולים ללמוד מזה ק"ו זה לפיקוח נפש של כל הגוף. אבל בברית מילה אין שום סכנה לאבר, וא"כ מה הק"ו - אין זאת שאם לא ימול בשמיני יש סכנה רוחנית, ולכן אומר רבי אליעזר בן עזריה שאפשר ללמוד בק"ו, ומה אם בגלל סכנה באבר אחד מותר לחלל שבת, סכנה של פיקוח נפש לכל הגוף על אחת כמה וכמה. מכאן הוכיח האדמו"ר, שאליבא דר' אליעזר בן עזריה, סכנה ברוחניות וסכנה בגשמיות הם בעלי משקל דומה לעניין הלכה. וא"א להבין דבר זה ע"פ הפשט הפשוט. והסכים מרן הגר"ח זצ"ל לדבריו, וקיבלם בתשואות חן.

"שרי אשתך לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה" (י"ז - ט"ו)

גם אברהם וגם שרי שינו את שמם, אלא יש הבדל בין הציווי שנאמר לאברהם, לבין הציווי שנאמר לשרה. אצל שרי כתוב "לא תקרא", לשון נוכח, שאתה לא תקרא לה שרי. ואצל אברהם כתוב "לא יקרא", לשון נסתר, ששמך אברהם לא יקרא גם ע"י אחרים. אומר המלבי"ם שההבדל ביניהם הוא, (וכ"כ רבי יהונתן אייבשיץ), לאברהם כולם קראו אברהם, ועכשיו שינו לו את השם לאברהם. אבל שרה, כולם קראו לה יסכה, ע"ש שהכל סכין ביופייה. אלו שקראו לה עד עכשיו יסכה, ימשיכו לקרוא לה הלאה כך. אלא שאברהם שלא הכיר ביופייה ולא התייחס ליופי, כמו שרש"י אומר על הפסוק "הנה נא ידעתי כי אשת יפת מראה את", אומר רש"י שעד עכשיו לא הכיר בה, כי לא הסתכל עליה. א"כ הוא לא קרא לה יסכה שהכל סכין ביופייה, אלא קרא לה שרי,

ועכשיו קיבל ציווי לשנות את שמה לשרה. אבל אחרים ימשיכו לקרוא לה בשם יסכה.

ולכן אצל אברהם "לא יקרא" הכוונה שכולם לא יקראו אבל אצל שרה כתוב רק "לא תקרא שרק אברהם לא יקרא."

"לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה" (י"ז - ט"ז)

שואל רבי איצלה מוואלווין, מדוע אצל אברהם כתוב "והיה שמך אברהם", לשון עתיד, ואצל שרי כתוב "כי שרה שמה", שמשמעו שכבר עכשיו קוראים לה שרה? אלא, למה הדבר דומה, לאדם שהומלך למלך, שאין צריך שוב להמליך את אשתו, כי ממילא נעשית מלכה. כך שעה שאמר הקב"ה לאברהם "והיה שמך אברהם", ודרשו חז"ל שעשאו אב המון גויים, א"כ שרה ממילא נעשית מלכה, לכן אמר עתה "לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה" כבר משנקרא שמך אברהם היא כבר שרה.

"לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה" (י"ז - ט"ז)

אמר רבי יהושע בן קרח, יו"ד שנטל הקדוש ברוך הוא משרי, נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם. [בר"ר מ"א א].

שואל רבי יעקב גלינסקי, אברהם הרוויח שהוסיפו ה"א בשם שלו, אבל שרה, מה היא הרוויחה, הרי הורידו לה חצי מהיו"ד, וא"כ מה הרווח שלה? ומתריץ, אשה שמוכנה להקריב מעצמה והעיקר שיהיה לבעלה, זהו השכר הגדול ביותר.

"ואברהם בן תשעים ותשע שנים בהימולו את בשר ערלתו" (י"ז - כ"ד)

מפורסמת השאלה מדוע אברהם מל את עצמו רק בגיל תשעים ותשע? הרי הגמ' ביומא [כ"ה]: אומרת שאברהם אבינו קיים את כל התורה כולה לפני שנצטווה, ומדוע לא קיים מצוות מילה לפני שנצטווה? ורבו התיורצים לשאלה זו.

א. בשם הגר"א מוילנא מתרצים, שאמנם אברהם קיים את כל המצוות, אבל כיון שהגמ' (קידושין ל"א). אומרת גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. ומה שקיים אברהם אבינו את כל המצוות גם טרם נצטווה, עשה זאת מתוך תקווה כי בשעה שיצטווה יקיים את המצווה מחדש ויהיה בדין של מצווה ועושה. משא"כ במילה, שאם היה מל את עצמו שוב לא היה יכול לעשותה לאחר שיצטווה, לכן המתין אברהם אבינו ולא מל את עצמו עד שהצטווה, כדי שיהיה מצווה ועושה.

אומר ה"פרדס יוסף", לפי"ו אפשר להבין דברי המכילתא בפרשת בא שרבי אלעזר בן עזריה דרש, "הקהל את האנשים הנשים והטף", וטף למה באין, ליתן שכר טוב למביאיהן. אמר ר' יהושע, אשריך אברהם אבינו שר' אלעזר בן עזריה יצא מחלצין. והעניין טעון הסבר מדוע דרשה זאת שדרש ראב"ע דרשו עליו אשריך אברהם אבינו, ועוד מה שייכותו של אברהם אבינו לדרשה זו.

אלא שיש להקשות מה קושיית הגמ' טף למה באין? הרי אמרו במשנה באבות (פרק ב) על ר' יוסי בר חנינא "אשרי יולדתו", שאמו היתה מביאה את מיטתו לביהמ"ד לשמוע דברי תורה, רואים שעניין גדול הוא להביא הקטנים לשמוע דברי תורה, מתריץ המהר"מ מיניץ בדרוש א', שהקושיא היא, כיון שאנשים ונשים באים, ממילא גם התינוקות צריכים לבוא, שהרי אין מי שישמור עליהם, ולא צריך ע"ז ציווי מיוחד, ועל זה נאמר ליתן שכר טוב למביאייהם, כי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. וא"כ, מה שאברהם המתין למול את עצמו הוא בגלל דבר זה, לכן אשריך אברהם שר' אלעזר בן עזריה דרש מזה שגדול המצווה ועושה, וא"כ יפה עשה אברהם שהמתין למול עד שיהיה מצווה ועושה.

ב. רבי יצחק ירוחם דיסקין מתריץ, רש"י לעיל על הפסוק "התהלך לפני והיה תמים" [י"ז - א] מפרש בשם המדרש "התהלך לפני" במצוות מילה, בדבר הזה תהיה תמים, שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ומכאן, אומר הרב דיסקין, מקור לדינו של הרמב"ם [פ"ז מהלכות יסודי התורה ה"א], שמתנאי הנבואה שהנביא צריך להיות "שלם בגופו", ואף אחד מנו"כ של הרמב"ם לא ציינו מהו מקורו של דין זה, שהרי בגמ' אנו מוצאים שהנביא צריך להיות רק חכם וגיבור, והרמב"ם עצמו מפרש שהכוונה של גיבור הוא "גיבור במידותיו", אבל שלם בגופו לא נזכר בשום מקום. אבל לפי המדרש הנ"ל שהקב"ה אמר לאברהם "שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני", יובן, כי לכאורה יש להבין: מה

בכך אם יהיה נחשב בעל מום? ועוד, למה הוסיפו בעלי המדרש את המילה "לפני"? אלא, מכאן למדנו שלאחר שנצטווה על המילה, כל זמן שהיה עדיין ערל, נחשב ל"יותרת" ולכן נחשב בעל מום, ומכאן, שקודם שנצטווה, לו היה נימול, היה בעל מום בגלל החסרון בגופו. לכן לא מל אברהם את עצמו, מפני שאז הנבואה היתה מסתלקת ממנו.

ג. בשם הרב מבריסק מתרצים, שכל זמן שלא נצטווה על המילה, לא היה לזה דין ערלה, ולא שייך שימול סתם בשר.

ולפי"ו מסביר רבי יעקב ניימן בספרו דרכי מוסר, את הגמ' בקידושין שדורשת מכפל הלשון "הימול ימול" (א"כ ט"ז). מי שחייב במילה יכול למול אחרים, ומי שאינו חייב במילה לא ימול אחרים. וכיון שאברהם אבינו לא היה חייב למול את עצמו, ממילא הוא פסול למול גם את עצמו.

ד. בשו"ת "שרידי אש" [חלק ב' סימן קמ"ט] כותב: ואני הפעוט, מעודי הייתי תמה על המקשים: הרי מצוות מילה ניתנה בתור ברית שכתת עמו הקב"ה, כמו שכתוב "והיתה בריתי בבשרכם", והיא אות קודש, ואיך אפשר היה לו לקיים מצווה זו קודם שנכתתה עמו ברית זה? והוא מוסיף, "ולדעתי לא קיים אברהם אבינו מצוות מצה ומרור וכדומה, וקיים רק המצוות שלא ניתנו בתור אות וזכר למאורעות שאירעו אחר כך. ובעל כרחך צריך לומר שהלשון קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, אינו במשמע כל דווקא, שהרי אי אפשר לומר למשל שקיים מצוות מחצית השקל או מחיית עמלק. ועוד נראה לי לומר, שלא יכול היה אברהם אבינו לקיים מצוות מילה קודם שניתנה, שבאם היה מקיים אותה, לא היתה יכולה להיעשות אחר כך לאות ברית בין הקב"ה ובין, שמכיוון שכבר קיים אותה קודם שנכתת הברית, א"כ איננה אות ברית, ועל ידי זה היה אברהם אבינו מבטל חס ושלום רצונו של הקב"ה".

ואילו לפי פירושך, היתה כאן התמיהה של הגר צריכה להיות בלשון "האף" ולא בלשון "הגם". שהרי באמת לא ראתה צעדיהם של המלאכים. לעומת זאת, לפי פירוש רש"י מדוייקת התמיהה בלשון "הגם", שהרי הגר ראתה באמת את המלאכים.

"בעצם היום הזה נימול אברהם" (י"ז - כ"ז)

בפרקי דרבי אליעזר [פ"ט] כתוב: ביום הכיפורים נימול אברהם ודבר זה נלמד בגזירה שווה "עצם עצם" מיום הכיפורים, כתוב כאן "בעצם", וכתוב [ויקרא כ"ג - כ"ט] "כל מלאכה לא תעשו בעצם", ובכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם מילתו של אברהם אבינו ומכפר על עונותינו. וכן מובא ברבותינו בעלי התוספות. וראיתי רמז לדבר, מהפסוק "ויהי אברהם בן תשעים ותשע שנה" בכל פרשת מילה עד סוף פרשת לך לך יש שנה תיבות, כמניין "קפורים", רמז שהמילה מכפרת כמו יום הכיפורים שמכפר על ימי השנה.

בספר "נחל קדומים" הביא בשם ר"א מגרמיוא, "בעצם היום הזה נימול" בגימטריה "יום הכיפורים".

לפי"ו שואל רבי צבי הירש הלוי הורביץ, בנו של ההפלאה, בחידושו למסכת ראש השנה [י"ד. בתוס' ד"ה "אלא דקאי בחג"], הרי השו"ע [יור"ד סימן רס"ז] פוסק להלכה, שאדם שלא מל מעולם, לא ימול בשבת שמא יקלקל ויחלל שבת בחינם, וא"כ, אברהם שקיים את כל גזירות חז"ל ואפילו עירובי תבשילין, איך מל את עצמו ביום כיפור?

מתריץ רבי יהודה אסאד, כיון שלא נצטווה רק "בעצם היום הזה", הרי שהיה זה זמן המילה, ולכן דחה יום הכיפורים כדין מילה בזמנה. ומחדש, שהדין שמי שלא מל מעולם לא ימול בשבת, הוא רק לכתחילה, אבל בדיעבד, אין לדחות בשל כך מילה בזמנה. עוד כתב, שבלאו הכי לא קשה, כיון שהקב"ה ציווה לו למול את עצמו ביום הכיפורים, נכון ליבו ובטוח שלא יקלקל, כי "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

והמלקט הנודע רבי יוסף שווארץ מגרוסוורדין כתב ליישב על פי דברי המדרש בשיר השירים [ד' - י"ד], שהקב"ה היה מסייע לו במילתו, וכמו שכתוב "וכרות עמו הברית" - "עמו" הקב"ה ואברהם יחדיו. וא"כ, זה בגדר של "שניים שעשאוה" ופטורים.